

قرض الحسنه و بانکداری قرض الحسنه در آینده مطالعات (مروری بر مطالعات تخصصی قرض الحسنه)

منا جوزی زاده^۱

ناصر یزدانی^۲

محمدجواد شیخ^۳

تاریخ پذیرش: ۹۵/۹/۱۶

تاریخ دریافت: ۹۵/۷/۱۰

چکیده

قرض الحسنه نوع خاصی از قرض است. اگرچه قرض الحسنه از جهت فقهی و حقوقی تحت عقد قرض مطرح می‌شود و همان احکام را دارد، تحقق آن شرایط خاصی دارد که آن را از دیگر موارد قرض جدا می‌کند. این شرایط عبارتند از نیازمند بودن وام‌گیرنده و انگیزه‌های معنوی و آخرتی قرض‌دهنده. تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا نقطه عطف قرض الحسنه در ایران بود. «گسترش قرض الحسنه از طریق جذب وجوه آزاد، اندوخته‌ها، پس‌اندازها، سپرده‌ها و تجهیزات این منابع با هدف تامین شرایط و امکانات کار و سرمایه‌گذاری است» یکی از وظایف نظام بانکی است. در پژوهش حاضر ضمن بیان برخی مبانی قرض الحسنه، تعاریف و مفاهیم پژوهش بیان گشته است. با تقسیم‌بندی پژوهش‌های صورت گرفته در ۵ دسته‌ی مجزا، شرح فعالیت و نتایج آن‌ها مورد بررسی قرار گرفت. در پایان براساس مطالعات صورت گرفته سعی بر آن شد که برخی از نقاطی که در بحث قرض الحسنه مغفول واقع شده است به اختصار بیان گردد. از جمله این نقاط، عدم سواد کافی فقهی نویسندگان، عدم توجه کافی به منابع اصلی اصول قرض الحسنه (اهل بیت و قرآن)، عدم توجه به نقاط ضعف موجود در ساختار بانکداری اسلامی کشور در رابطه با قرض الحسنه، وجود نگاه صرفاً معیشتی به مسئله قرض الحسنه، عدم وجود پژوهش‌های کمی در مقوله‌ی قرض الحسنه، فقدان پژوهش‌های متمرکز بر زیر ساخت‌های قرض الحسنه می‌باشد.

واژگان کلیدی: قرض الحسنه، بانکداری قرض الحسنه، صندوق قرض الحسنه، سپرده قرض الحسنه.

طبقه‌بندی JEL: G20, G21, G21, G21

۱- m.jozizadeh@gmail.com

۲- n.yazdani@shahed.ac.ir

۳- mjsheikh2002@gmail.com

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی گرایش مالی

۲- استادیار گروه مدیریت بازرگانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

۳- استادیار گروه مدیریت بازرگانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

مقدمه

قرض الحسنه، سنت حسنه‌ای است که ۲۵ سال پیش به ما معرفی شد و سال ۱۳۸۷ هم به صورت تکلیف قانونی درآمد [۱]. قرض الحسنه عنوان یکی از ابواب و مباحث فقهی و زیر مجموعه نظام اقتصادی اسلام است که همه مردم اعم از نیازمند و بی نیاز به گونه‌ای با آن در ارتباط بوده و تا حدودی از جایگاه حقوقی، اهمیت و ضرورت و مسائل کلی آن و نیز نقش و تاثیرگذاری این سنت اسلامی در بهره‌مندی قرض‌دهنده از اجر و پاداش اخروی این عمل صالح و رفع گرفتاری و نیاز قرض‌گیرنده، اطلاع دارند [۲].

قرض در لغت و مفهوم: قرض در لغت به معنای قطع کردن و بریدن است، از این رو، عرب به قیچی برنده (مقراض) گوید. و قرض در مکان، به معنای گذشتن و عدول از آن مکان است. قرض در اصطلاح تعابیر و کلمات فقها در تعریف قرض مختلف است، اما مفاد همه تعریف‌ها به یک چیز برمی‌گردد و تقریباً همه بر این تعریف اتفاق نظر دارند که:

قرض آن است که کسی مالی را به دیگری بوجه ضمان تملیک کند، بدین گونه که پرداخت مثل یا قیمت آن برعهده قرض‌گیرنده باشد. بنابراین تعریف، قرض معاوضه نیست، بلکه حقیقت آن تملیک بر وجه ضمان مثل یا قیمت است، یعنی قرض‌دهنده با قرض مال خود را به دیگری انتقال می‌دهد، از سوی دیگر، قرض‌گیرنده متعهد به بازگرداندن مثل یا قیمت آن به قرض‌دهنده است [۲]. «قرض الحسنه» از دو واژه «قرض» و «حسنه» ترکیب یافته است. واژه «قرض»، که معادل فارسی آن «وام» است، در لغت به معنای بریدن و قطع کردن است. و به چیزی که انسان آن را از مال خود به دیگری داده که آن را بعداً به او بازگرداند، قرض گفته می‌شود. وجه تسمیه عملیات مزبور به «قرض» این است که انسان با انجام این کار، مقداری از پول و دارایی خود را، هرچند به صورت موقتی از خود جدا کرده و ارتباط خویش را از آن قطع می‌کند.

دومین واژه این عبارت، کلمه «حسنه» است که به معنای زیبا و نیکو می‌باشد. بنابراین، معنای لغوی قرض الحسنه این است که انسان مقداری از دارایی خود را به نحو نیکو و شایسته به دیگری وام بدهد. مراد از وام دادن، به نحو نیکو در شرع مقدس اسلام، این است که انسان مقداری از مال حلال خود را با نیت خالصانه و بدون منت و برای مصرف در امور حلال در اختیار برادر دینی خود قرار دهد.

قرض در اصطلاح فقها به «انشاء تملیک عین با ضمانت عین یا مثل آن» تعریف شده است. امام خمینی درباره معنای فقهی قرض می‌فرماید: «قرض تملیک مال به فرد دیگر به همراه ضمانت است؛ بدین معنا که قرض‌گیرنده، متعهد پرداخت نفس یا مثل و یا قیمت آن است. به

تملیک‌کننده (قرض‌دهنده)، مقرض و به کسی که به او تملیک گردیده است (قرض‌گیرنده) مقترض یا مستقرض اطلاق می‌گردد» [۳].

یکی از مهم‌ترین تفاوت‌های نظام مالی اسلام با نظام سنتی و رایج، به رسمیت شناختن انگیزه‌های معنوی در کنار پذیرش انگیزه‌های سود طلبانه است. در واقع، فرهنگ غنی اسلامی با برانگیختن انگیزه‌های معنوی، درصدد تنظیم رفتارهای اقتصادی در جهت رفع نیازهای اقتصادی و اجتماعی است. در این صورت، کسب سود مادی مجاز و قابل احترام است؛ اما تنها انگیزه فعالیت‌های مالی نیست. همچنین ویژگی دیگر نظام مالی اسلامی، همراهی بازارهای پولی با بازارهای حقیقی است. براساس این اصل، گردش پول در جامعه باید همراه با جریان تولید کالاها و خدمات باشد تا اقتصاد با مازاد یا کمبود نقدینگی، گردش صوری کالاها و خدمات و یا بی‌حرکی مواجه نشود [۴].

در نظام مالی اسلامی، قرض‌الحسنه در کنار صدقات، عقود مبادله‌ای و مشارکتی به عنوان یکی از جایگزین‌های ربا در تجهیز و تخصیص منابع معرفی شده است. در حالی که صدقات به نیازمندان حاد به وجوه، عقود به متقاضیان وجوه برای کسب سود اختصاص دارد، قرض‌الحسنه پاسخ‌گوی نیاز افرادی است که نه آنقدر نیازمندند که مستحق وجوه انتقالی باشند و نه آنقدر توانایی دارند که بتوانند با کسب سود، دیگران را نیز در سود خود شریک کنند [۴]. تبیین جایگاه قرض‌الحسنه در نظام مالی اسلام، نیازمند توجه به قالب‌های دیگر طراحی شده برای پاسخ‌گویی به سایر نیازهای مالی است [۴]. صندوق‌های قرض‌الحسنه با توجه به اعتقادات اسلامی ایرانیان از دیرباز در ایران فعال بود. این صندوق‌ها که معمولاً ثبت شده نیستند، با سیستمی که در بانک‌ها به اجرا در می‌آید متفاوت است [۵]. شکل سازمان یافته صندوق‌های قرض‌الحسنه نخستین بار در سال ۱۳۴۸ در یکی از مساجد تهران و با سرمایه اولیه چهارده هزار تومان که به صورت هدیه جمع‌آوری شده بود، پدید آمد و با توجه به اهداف اسلامی و معنوی آن «صندوق ذخیره جاوید» نامیده شد. تا زمان پیروزی انقلاب اسلامی، بیش از دویست صندوق قرض‌الحسنه در کشور تأسیس شد و این موضوع پس از انقلاب با جدیت بیش‌تری دنبال شد، به طوری که در سال ۱۳۶۵ تعداد صندوق‌های قرض‌الحسنه از ۲۵۰۰ صندوق گذشت [۶،۷،۸]. یکی از معاملات رایج بین مردم، قرارداد قرض است که از ناحیه دین مقدس اسلام نیز مورد ترغیب قرار گرفته است بعد از پیروزی انقلاب اسلامی این قرار داد مورد استقبال بیش از پیش قرار گرفت موسسه‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه زیادی تأسیس گردید و از سال ۱۳۶۲ این قرار داد وارد عملیات بانکی نیز شد. بر این اساس ضرورت دارد مطالعه‌ای دقیق و همه جانبه روی مبانی فقهی آن صورت پذیرد [۹].

قرض الحسنه راه حل تأمین نیاز مالی گروه میانه است؛ گروهی که نه آن قدر ناتوان هستند که مستحق پرداخت‌های جبرانی شوند و نه آن قدر توانایی مالی و اقتصادی دارند که درصدد گسترش و ارتقا سطح زندگی و فعالیت خود باشند. به طور طبیعی، این گروه شامل کسانی می‌شود که درصدد تأمین نیازهای اولیه زندگی خود هستند یا درصدد آغاز فعالیت اقتصادی کوچکی هستند و هنوز آن‌چنان این مهارت را به دست نیاورده‌اند که دیگران را نیز در سود خود شریک کنند. از این رو، قرض الحسنه به تأمین نیازهای مصرفی ضروری نیازمندان و تأمین سرمایه‌ی اولیه فعالیت‌های اقتصادی کوچک اختصاص خواهد داشت [۴].

بی‌شک توسعه و رفاه اقتصادی بدون نظام مالی فعال و پیشرو نمی‌تواند به نقطه مطلوبی دست یابد. تأمین مالی پروژه‌های تولیدی و گسترش آن در زمینه افزایش رشد درآمد ملی را فراهم می‌آورد و تأمین مالی نیازهای مصرفی اقشار مختلف درآمدی موجبات افزایش رفاه و کیفیت زندگی آن‌ها را باعث می‌گردد. در این میان، بازارهای پول و سرمایه و نهادهای اعتباری در کشورهای توسعه‌یافته بارائه انواع خدمات و نوآوری‌های مالی و اعتباری با اعمال نظارت‌های مؤثر قانونی در حال فعالیت بوده و وظیفه تأمین مالی نیازهای اعتباری را بر عهده دارند [۱۰].

با توجه به نقش کلیدی فعالیت بانک‌ها در ایجاد نشاط اقتصادی یک کشور، سپرده‌های قرض الحسنه به عنوان یکی از عوامل اصلی تشکیل دهنده سپرده‌های بانکی می‌تواند نقش مهمی در رشد اقتصادی یک جامعه داشته باشد [۱۱].

بانک‌های قرض الحسنه یکی از انواع بانک‌های موجود در نظام پولی کشور هستند که همانند سایر بانک‌ها براساس قانون پولی و بانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون ربا و بخشنامه صادر شده از سوی بانک مرکزی فعالیت می‌کنند.

بانک‌های قرض الحسنه با توجه به نقش فعالی که در بازار پولی کشور دارند، بر فرآیند خلق پول تاثیر می‌گذارند. از آن‌جا که بانک‌های قرض الحسنه به جذب سپرده‌های قرض الحسنه اقدام می‌کنند و از سوی دیگر آن‌ها را در قالب وام قرض الحسنه در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند، منشا اثر روی نقدینگی و ضریب تکاثری نقدینگی خواهد بود [۱۲].

به رغم اهمیت ویژه‌ی قرض الحسنه در نظام مالی مورد نظر اسلام و همچنین گذشت بیش از ۵۲ سال از اجرای قانون بانکداری بدون ربا، مطالعات و تحقیقات بنیادین و کاربردی کمی در این زمینه در کشور انجام گرفته است. در پژوهش‌های انجام شده در مورد قرض الحسنه، به طور عمده به جنبه‌های نظری آن و همچنین عملکرد نظام بانکی و در مواردی عملکرد صندوق‌های قرض الحسنه پرداخته شده است.

۱. تعاریف و مفاهیم

۱-۱- صندوق قرض الحسنه:

با توجه به اهمیت و جایگاهی که عمل خیرخواهانه و اسلامی قرض الحسنه دارد، پیوسته مورد توجه مسلمانان بوده است. گرچه در طول تاریخ اسلام، این توصیه با شدت و ضعف به کار بسته شده است، ولی پیدایش تشکیلاتی منظم در ایران با نام صندوق‌های قرض الحسنه به سال‌های دهه ۱۳۴۰ برمی‌گردد. از آن جایی که بر اعطای قرض الحسنه به عنوان یک عمل خیرخواهانه اسلامی تأکید شده، همواره مورد استقبال مردم مسلمان ایران بوده است و با پیروزی انقلاب اسلامی نیز انگیزه فعالیت این صندوق‌ها بیشتر شده [۱۳].

شکل سازمان یافته‌ی صندوق‌های قرض الحسنه نخستین بار در سال ۱۳۴۸ در یکی از مساجد تهران و با سرمایه اولیه‌ی چهارده هزار تومان که به صورت هدیه جمع آوری شده بود، پدید آمد و با توجه به اهداف اسلامی و معنوی آن "صندوق ذخیره جاوید" نامیده شد [۶].

صندوق‌های قرض الحسنه در سال ۱۳۴۸ تأسیس و در بدو فعالیت تحت عنوان مؤسسه غیر تجاری مطابق با آیین‌نامه ثبت تشکیلات و مؤسسات غیر تجاری موضوع مواد ۵۸۴ و ۵۸۵ قانون تجارت تنها با اخذ مجوز از شهربانی به ثبت رسیدند [۱۰]. تا زمان پیروزی انقلاب اسلامی، بیش از دویست صندوق قرض الحسنه در کشور تأسیس شد و این موضوع پس از انقلاب با جدیت بیش‌تری دنبال شد، به طوری که در سال ۱۳۶۵ تعداد صندوق‌های قرض الحسنه از ۲۵۰۰ صندوق گذشت [۶].

همچنین پس از پیروزی انقلاب، سازمان اقتصاد اسلامی در بهمن‌ماه ۱۳۵۸ به طور رسمی کار خود را آغاز کرد. در سال ۱۳۵۹ این سازمان خود را به عنوان هماهنگ‌کننده صندوق‌های قرض الحسنه سراسر کشور معرفی نمود و صندوق‌هایی که زیر چتر حمایتی این سازمان درآمدند موظف شدند امور مالی و مراودات پولی خود را نزد این سازمان متمرکز کنند [۱۰]. در حال حاضر تعداد صندوق‌های قرض الحسنه رسمی و غیر رسمی حدود ۵۵۰۰ صندوق برآورد می‌شود [۱۱].

۱-۲- سپرده‌های قرض الحسنه

با توجه به نقش کلیدی فعالیت بانک‌ها در ایجاد نشاط اقتصادی یک کشور، سپرده‌های قرض الحسنه به عنوان یکی از عوامل اصلی تشکیل‌دهنده سپرده‌های بانکی می‌تواند نقش مهمی در رشد اقتصادی یک جامعه داشته باشد. با توجه به این‌که اقتصاد ایران مدت طولانی است که با بیماری تورم مواجه شده است، مسلماً عامل تورم آثار متعددی بر سایر متغیرها و شاخص‌های اقتصادی خواهد داشت. یکی از متغیرهایی که به شدت تحت تاثیر نرخ تورم قرار می‌گیرد،

شاخص‌های پولی اقتصاد است که میزان سپرده‌گذاری مردم در بانک‌های کشور نیز از موضوع مستثنی نیست [۱۱].

سپرده‌گذاری در حساب قرض الحسنه نوعی کمک به بانک برای انجام امور خیریه و با مساعدت‌های مالی به اشخاص حقیقی و حقوقی است. قرض الحسنه، حساسی است که در بانک هیچ سودی برای آن لحاظ نمی‌شود و در ازای آن بانک‌ها در فواصل معینی (شش ماهه یا یکساله) برای دارندگان این‌گونه حساب‌ها به قید قرعه جوایزی در نظر می‌گیرند. سپرده‌گذاری در حساب‌های قرض الحسنه به دلیل تاثیر مشهودی که بر سرمایه‌گذاری و تورم دارند از اهمیت بالایی برخوردار است [۱۱].

۳-۱- قرض الحسنه و نظام بانکی

تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا نقطه عطف قرض الحسنه در ایران بود. «گسترش قرض الحسنه از طریق جذب وجوه آزاد، اندوخته‌ها، پس‌اندازها، سپرده‌ها و تجهیزات این منابع با هدف تامین شرایط و امکانات کار و سرمایه‌گذاری است» یکی از وظایف نظام بانکی است [۱۴].

در نظام بانکی دوران حاکمیت طاغوت در ایران تشکیلاتی به نام قرض الحسنه وجود نداشت. ناگزیر مراکز و صندوق‌هایی خارج از سیستم بانکی کم و بیش در این امر فعالیت داشتند. با پیروزی انقلاب اسلامی، روند این صندوق‌ها و مراکز شتاب بیشتری پیدا کرد و بر شمار آن‌ها افزوده شد و سرانجام با تصویب قانون بانکداری اسلامی، بنیان یک اقتصاد اسلامی مبتنی بر قسط و عدل گذاره شد. [۲].

در قانون بانکداری بدون ربا جمهوری اسلامی ایران، توجه خاصی به قرض الحسنه شده است و از این قرارداد در تجهیز و تخصیص منابع استفاده شده است. در طرف تجهیز منابع، سپرده‌های پس‌انداز و سپرده‌های جاری، براساس قرارداد قرض الحسنه طراحی شده‌اند. در این چارچوب، سپرده‌گذاران در قالب قرارداد قرض بدون زیاده، مالکیت وجوه خود را به بانک منتقل می‌کنند و تا مدتی که این وجوه در بانک قرار دارد، مالکیت آن‌ها نیز در اختیار بانک است [۴].

۴-۱- قرض الحسنه و اقتصاد

مروری بر آیات، روایات و منابع دینی در حوزه اقتصاد نشان می‌دهد که از بین بردن فقر بی‌عدالتی‌های اجتماعی، از اهداف مهم نظام اسلامی و بالتبع اقتصاد اسلامی به شمار می‌آید. از این رو، لازم است در جامعه اسلامی تماس روابط اقتصادی و مالی به نحوی تنظیم شوند که نظام اقتصادی بتواند در راستای تأمین اهداف مورد نظر اسلام حرکت کند. از طرف دیگر، نظام تأمین مالی اسلامی، به‌عنوان یکی از ابعاد نظامی جامع‌تر به نام اقتصاد اسلامی، نسبت به تأمین اهداف

مورد نظر اسلام در حوزه اقتصاد دارای وظیفه بوده و نمی‌تواند نسبت به این اهداف بی‌تفاوت و یا کم توجه باشد. از این رو می‌توان ادعا کرد که تلاش در جهت رفع فقر و تقویت عدل و احسان در جامعه از جمله اهداف اصلی نظام مالی اسلام است. بنابراین لازم است بانکداری و تأمین مالی اسلامی به اهداف اجتماعی مانند رفع فقر و توانمندسازی گروه‌های پایین درآمدی توجه ویژه‌ای داشته باشند [۱۵].

۵-۱- بانک‌های قرض‌الحسنه:

یکی از نوآوری‌های مهم در حوزه بانکداری اسلامی در ایران، تاسیس بانک‌های قرض‌الحسنه است. بانک‌های قرض‌الحسنه یکی از انواع بانک‌های موجود در نظام پولی کشور هستند که همانند سایر بانک‌ها بر اساس قانون پولی و بانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون ربا و بخشنامه‌های صادر شده از سوی بانک مرکزی فعالیت می‌کنند [۱۲].

بانک‌های قرض‌الحسنه با توجه به نقش فعالی که در بازار پولی کشور دارند، بفرآیند خلق پول تاثیر می‌گذارند. از آن جا که بانک‌های قرض‌الحسنه به جذب سپرده‌های قرض‌الحسنه اقدام می‌کنند و از سوی دیگر آن‌ها را در قالب وام قرض‌الحسنه در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند [۱۲].

۲. انواع مطالعات انجام‌شده در زمینه‌ی قرض‌الحسنه

در سال‌های اخیر و بویژه پس از تاسیس بانک‌های قرض‌الحسنه، پژوهش‌های متنوع در زمینه‌ی قرض‌الحسنه جان تازه‌ای یافته‌اند. به نظر می‌رسد به منظور جمع‌بندی نظرات در این باب و یافتن خلاءهای موجود در این زمینه‌ی پژوهشی و جهت‌دهی مطالعات به سمت صحیح از نظر نویسندگان، بررسی جامعی بر مطالعات سال‌های اخیر در باب قرض‌الحسنه، مفید باشد. بطور کلی مطالعات گذشته در زمینه قرض‌الحسنه را می‌توان در پنج دسته جای داد:

- ۱- صندوق‌های قرض‌الحسنه
- ۲- سپرده‌های قرض‌الحسنه
- ۳- قرض‌الحسنه و نظام بانکی
- ۴- نقش قرض‌الحسنه در اقتصاد
- ۵- بانک‌های قرض‌الحسنه

۲-۱- صندوق قرض‌الحسنه:

عسگری و کمیجانی مقاله‌ای را با عنوان تشکیلات و عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه و جایگاه آن‌ها در سیستم پولی و بانکی ایران ارائه کرده‌اند. آن‌ها در این مقاله به مطالعه صندوق‌های قرض‌الحسنه پرداخته‌اند و تشکیلات و عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه را نیز از طریق معرفی تاریخچه این صندوق‌ها در ایران و عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه از لحاظ منابع و مصارف مورد بررسی قرار داده‌اند. آن‌ها در پژوهش مذکور، جایگاه صندوق‌های قرض‌الحسنه در سیستم پولی و

بانکی ایران را با در نظر گرفتن این که نقش و اثرات صندوق‌های قرض الحسنه در جریان پول و اعتبار، و در حجم نقدینگی و تأثیر فعالیت‌شان بر سرعت گردش نقدینگی چقدر است، در نظر گرفته‌اند. منظور از سرعت گردش نقدینگی تعداد فعالیتی است که یک واحد پولی در طول یک سال در امر معاملات کالاها مورد استفاده قرار می‌دهد. سرعت گردش نقدینگی از شاخص‌های مهم اقتصادی است که در سیاست‌گذاری‌های پولی مورد توجه خاص بانک مرکزی است. پائین بودن این سرعت، به معنای غیرفعال بودن پول و سیاست بانکی، پائین بودن سطح تولید، نامناسب بودن حجم پول و تولید و رکورد اقتصادی می‌باشد. بالا بودن آن می‌تواند در شرایط طبیعی به معنای بالا بودن درجه کارآئی و فعال بودن پول و سیستم بانکی، بالا بودن سطح تولید، رونق اقتصادی و گسترش مبادلات باشد. سرعت گردش نقدینگی از تقسیم تولید ناخالص ملی به قیمت‌های جاری بر نقدینگی محاسبه می‌گردد. از نظر نویسنده فعالیت صندوق‌های قرض الحسنه، در جریان اعتبارات مؤثر است. البته سهم آن‌ها از کل جریان اعتبارات خیلی زیاد نیست این واقعیت از مقایسه اعتبارات اعطائی بانک‌ها و صندوق‌های قرض الحسنه به دست می‌آید. بطور کلی، با وسیع‌تر شدن سطح فعالیت صندوق‌های قرض الحسنه، سهم آن‌ها در توزیع اعتبارات، در حال گسترش بوده و اگر این روند در آینده نیز ادامه یابد و بطور مستقیم تحت نظارت و کنترل بانک مرکزی قرار نگیرد، می‌تواند برای اجرای سیاست‌های پولی، مشکل‌زا شود. که در نهایت نویسنده مقاله برای بررسی تاثیر فعالیت صندوق‌های قرض الحسنه در روند سیاست‌های پولی و اعتباری به بررسی چندین ابزار پولی یعنی نسبت سپرده قانونی، حد مجاز اعتباری (سقف‌های کلی اعتبار)، سیاست‌های مربوط به تسهیلات قرض الحسنه پرداخته است. در نهایت براساس این تحلیل مقدماتی در خصوص فعالیت اعتباری صندوق‌های قرض الحسنه، این نتیجه حاصل می‌شود که فعالیت صندوق‌ها به شیوه‌ای که تحلیل شد دارای اثراتی در سیاست پولی و اعتباری کشور می‌باشد و بدون شک ادامه فعالیت بدون نظارت صندوق‌ها اثرات منفی در روند سیاست پولی و قدرت کنترلی بانک مرکزی به همراه خواهد گذاشت. از آنجایی که پول و حجم اعتبارات به عنوان یکی از متغیرهای اساسی در اقتصاد می‌باشد و تغییرات پیشین و کنترل نشده آن موجب بروز و تشدید نوسانات در اقتصاد می‌شود، ضروری است به منظور احتراز بروز چنین نوساناتی و برای حداقل نمودن آسیب‌های احتمالی که از عملیات اعتباری صندوق‌های قرض الحسنه بر حجم پول و اعتبارات وارد می‌شود، توجه و تعمق بیشتری بر عملیات صندوق‌ها به عمل آید. آن چه براساس این تحلیل مقدماتی می‌توان توصیه نمود این است که بانک مرکزی با کسب مجوز قانونی و اجرائی بتواند بر عملیات اعتباردهی صندوق‌ها نظارت داشته باشد و با بررسی دقیق تر اعمال این گونه مؤسسات، نحوه نظارت خود را مشخص کند. تا بدین ترتیب از شدت

اثرات منفی ناشی از فعالیت‌های اعتباری صندوق‌های قرض‌الحسنه در روند سیاست‌های پولی کاسته شود. بدون شک، عدم اصلاح مدیریت در سیستم پولی و بانکی کشور و پائین بودن سطح کارآئی بانک‌ها در امر خدمت‌رسانی، نقش قابل توجهی در پیدایش نهادها و مؤسسات مالی و گرایش مردم به آن‌ها داشته است. رفع موانع موجود در سر راه بانک‌ها می‌تواند جذب منابع و تخصیص بهینه آن‌ها مؤثر افتد و از رشد بی‌رویه این گونه مؤسسات اعتبار ممانعت به عمل آورد. قضاوی و همکاران در پژوهشی با عنوان ساختار صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران و الگوی مبتنی بر اتحادیه‌های اعتباری به بررسی صندوق‌های قرض‌الحسنه پرداختند. الگوی اتحادیه‌های اعتباری که در کشورهای توسعه یافته وظیفه تأمین مالی خرد را بر عهده دارند و به صورتی کاملاً متشکل و در چارچوب اصول علمی به فعالیت مشغولند، می‌تواند بهترین مدل تجربه شده جهت سامان‌دهی نظام صندوق‌های قرض‌الحسنه کشور باشد. بنابراین مدل، ضرورت تفکیک تأمین مالی خرد از کلان و ایجاد اداره ملی صندوق‌های قرض‌الحسنه و اتحادیه‌های (تعاونی‌های) اعتبار و همچنین صندوق بیمه سپرده‌های صندوق‌های قرض‌الحسنه‌ی کانون‌های ملی و منطقه‌ای این مؤسسات، در چارچوب مدل قانونی شورای جهانی اتحادیه‌های اعتباری و قانون عملیات بانکداری بدون ربا، ضروری می‌باشد. آن‌چه که در این تحقیق به آن اشاره شده، این است که به منظور ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه، استفاده از الگوی اتحادیه اعتباری بسیار مناسب می‌باشد. لذا در این مقاله به بررسی ساختار اتحادیه‌های اعتباری پرداخته شده است. بدین منظور، محقق علاوه بر تعریفی جامع از سیر تطورات قوانین و مقررات صندوق‌های قرض‌الحسنه و انواع صندوق‌های قرض‌الحسنه، همچنین به بررسی عملکرد صندوق‌ها و ماهیت و ساختار اتحادیه‌های اعتباری و عملکرد این اتحادیه‌ها نیز پرداخته است. نویسندگان با معرفی الگوی اتحادیه‌های اعتباری برای ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه تعاون، دو نوع الگو معرفی می‌کنند:

۱- الگوی پیشنهادی جهت ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه معاونت (نوع اول)

۲- الگوی پیشنهادی جهت ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه تعاون (نوع دوم)

در نوع اول، به منظور ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه نوع اول، نهادی به صورت صنفی تشکیل می‌گردد و در طول بانک مرکزی نظارت این صندوق‌ها را بر عهده می‌گیرد. وظیفه این نهاد، تدوین آیین‌نامه‌های نظارتی و ارجاع آن‌ها به بانک مرکزی جهت تأیید نهایی، آموزش مدیران و کارکنان صندوق‌های قرض‌الحسنه و دریافت اطلاعات مالی صندوق‌های قرض‌الحسنه در قالب فرمت مشخص و در زمان‌های مشخص به عنوان نظارت غیرحضور است.

در نوع دوم، به منظور ساماندهی صندوق‌های قرض الحسنه نوع دوم، با توجه به این که از لحاظ تعداد، ۷۰ درصد صندوق‌های قرض الحسنه را تشکیل می‌دهند، از الگوی اتحادیه اعتباری استفاده می‌شود.

الگوی اتحادیه اعتباری به دلیل این که یک مکانیزم تجربه شده در کشورهای توسعه یافته است و به جهت شکل‌گیری و ساختار بسیار مشابه صندوق‌های قرض الحسنه تعاون است می‌تواند برای سامان‌دهی صندوق‌های قرض الحسنه نوع دوم بسیار مؤثر باشد. لذا به منظور ساماندهی این مؤسسات در گام اول بانک مرکزی می‌بایست دستورالعمل ناظر بر تأسیس و فعالیت اتحادیه‌های اعتباری و نظارت بر آن‌ها را تهیه و ابلاغ نماید. نتایجی که قضاوی و همکاران در این مقاله ارائه داده‌اند، در واقع خلاصه‌ای از طرح تحقیقاتی انجام شده در معاونت اقتصادی وزارت اقتصاد است. ساماندهی صندوق‌های قرض الحسنه براساس الگوی اتحادیه‌های اعتباری را ارائه کرده‌اند. در نهایت نتیجه پایانی این تحقیق، پیش‌نویس لایحه ساماندهی و توسعه اتحادیه‌های (تعاونی‌های) اعتبار و صندوق‌های قرض الحسنه و همچنین آیین‌نامه مربوط به این لایحه است، که در چارچوب مدل قانونی شورای جهانی اتحادیه‌های اعتباری و قانون عملیات بانکی بدون ربا می‌باشد.

سید عباس موسویان در مقاله‌ای، به نقش و اهمیت قرض الحسنه و همچنین توسعه کمی شعب و گسترش روز افزون این صندوق‌ها پرداخته است. آن چه در این مقاله حائز اهمیت است و نویسنده به آن پرداخته رشد چشمگیر برخی از صندوق‌های قرض الحسنه است، که گاهی حجم فعالیت این صندوق‌ها از برخی بانک‌های دولتی فراتر رفته‌اند. همچنین افزایش مبلغ وام‌های اعطایی برخی صندوق‌ها که گاه به چندین میلیون تومان می‌رسد و وارد شدن بعضی از صندوق‌ها در معاملاتی غیر از قرض الحسنه، مقامات پولی و بانکی کشور به ویژه بانک مرکزی را بانگرانی جدی مواجه کرده است. در این مقاله برای رفع مشکل مزبور راه‌حلی پیشنهاد شده است، بر این اساس که همانند بانک مرکزی که نقش بانک‌ها را ایفا، و با تدبیر مالی آن‌ها را در برابر خطرهای ایمن می‌کند و به مشتریان بانک‌ها و کل اقتصاد اطمینان و اعتماد می‌دهد، برای صندوق‌های قرض الحسنه نیز موسسه مادری زیر نظر بانک مرکزی یا هر ارگان دیگری تعریف و تأسیس شود و با اتخاذ تدابیر ذیل، ضمن محافظت از صندوق‌ها در برابر بحران‌ها و خطرهای زمین‌رشد و توسعه‌ی آن‌ها فراهم آید. برخی از پیشنهادات دیگر نویسنده برای حفظ و رشد این صندوق‌ها کنترل سقف وام‌ها است و نگهداری ذخیره قانونی است.

که از نظر سقف وام بخش عمده منابع مالی خیلی از صندوق‌ها از محل سپرده‌های مردم تأمین می‌شود و به صورت طبیعی مردم احتیاج به پول یافته، برای دریافت سپرده‌هایشان به

صندوق‌ها مراجعه می‌کنند. اگر این منابع با مبالغ بالا و در اختیار افراد محدودی قرار گیرد، احتمال این که صندوق‌ها نتوانند به موقع جواب صاحبان سپرده را بدهند، افزایش می‌یابد و این به ورشکستگی می‌انجامد. لازم است بین سرمایه اولیه صندوق، منابع سپرده‌ای و سقف وام‌ها تناسب کارشناسی رعایت شود. و از جنبه نگهداری ذخیره قانونی بانک مرکزی با گرفتن بخشی از سپرده‌های مردم نزد بانک‌ها، به صورت ذخایر قانونی، اولاً منبع قابل توجهی را شکل می‌دهد تا در مواقع بحران از بانک‌ها حمایت کند ثانياً با تغییر نرخ ذخیره قانونی متناسب با مصالح جامعه، به سیاست پولی اقدام می‌کند و جامعه را از رکود و تورم‌های دوره‌ای می‌رهاند. حال که صندوق‌های قرض الحسنه گسترش کمی و کیفی مطلوبی یافته‌اند، لازم است جهت امنیت آن‌ها و حفظ و ارتقای اعتماد عمومی مردم به آن‌ها، مؤسسه مادر، با جذب بخشی از سپرده‌ها به صورت ذخایر قانونی، اهداف مذکور را برای صندوق‌ها نیز فراهم آورد. بدیهی است که این نرخ‌ها باید با دقت تمام کارشناسی و اجرا شود تا در عین حال که ابزار مناسبی برای بیمه کردن صندوق‌ها از خطرهای و سیاست پولی بانک مرکزی باشد، دامنه فعالیت‌های صندوق را بیش از حد لازم محدود نکند [۶].

سهیلا علیرضانژاد ضمن گونه شناسی صندوق‌های قرض الحسنه، توانمندی زنان در اجرای مدل سنتی اعتبارات خرد در ایران را مورد بررسی قرار داده‌است. تقریباً اغلب زنانی که نگارنده ملاقات کرده است حداقل برای مدتی در این صندوق‌های غیررسمی عضو بوده اند زیرا نیازی به پرداخت وثیقه نداشته و در سخت ترین شرایط یک برگه چک را در اختیار صندوق قرار می‌دهند. بنا به اظهارات خانم‌های مصاحبه شده آن‌ها ممکن است در هر فضایی که دور هم جمع می‌شوند برای رفع نیازهایی که معمولاً در باره آن با هم گفتگو می‌کنند، یک صندوق تشکیل دهند. صندوق‌های با جمعیت پایین معمولاً هیچ تضمینی نمی‌خواهد اما صندوق‌هایی با جمعیت زیادتر در باره افرادی که از نزدیک نمی‌شناسند ممکن است درخواست ارائه یک برگه چک به عنوان تضمین نمایند.

او در ادامه تفکرات اندیشمندان در مورد صندوق‌های قرض الحسنه اعتباری بانوان را مورد مطالعه قرار داده‌است. وی در مورد روش پژوهش خود می‌گوید: "روش پژوهش معمولاً تحت تاثیر موضوع پژوهش و نیز چارچوب نظری آن قرار دارد. این پژوهش راجع به فعالیت‌های اقتصادی زنان ایرانی است این دو موضوع هر دو بخشی پنهان از جامعه ایرانی است. از این رو به نظر می‌رسد که در انجام این پژوهش نیاز به انجام مطالعه عمیق‌تر و کیفی است تا احتمال نیل به حقیقت بیشتر شود". ابزار گردآوری اطلاعات، مصاحبه‌های نیمه ساخت یافته بود که معمولاً در مکان و زمانی که برای مصاحبه شونده‌ها مناسب بود، برگزار شد. حدود ۳۰ زن در این مصاحبه‌ها شرکت کردند. با شش مرد نیز مصاحبه شد که یا همسرانشان عضو صندوق‌های قرض الحسنه بودند و یا خود اداره

صندوق قرض الحسنه ای را برعهده داشتند. زنان مصاحبه شده از بین اعضا و یا مدیران این صندوقها بودند. ضمناً با حدود ۱۰ زن که هم اکنون عضو صندوق قرض الحسنه نبودند، نیز گفتگو شد.

وی در مورد گونه شناسی صندوقهای قرض الحسنه نوشت: صندوقهای قرض الحسنه غیررسمی نوع خاصی از شبکههای همیاری زنانه است. اغلب زنان مصاحبه شونده در باره صندوقهای قرض الحسنه می گویند "ما هر لحظه که بخواهیم می توانیم این صندوقها را تشکیل دهیم یا آنها را تعطیل کنیم. در یک مهمانی، هنگام کار و یا حتی با قرارهای تلفنی".

براساس مصاحبههای صورت گرفته به طور کلی صندوقهایی که زنان در آنها به عضویت در می آیند به چند دسته تقسیم می شوند:

- صندوقهای فامیلی و همسایگی که پیرامون شبکه روابط خانوادگی در بین فامیل یا همسایگان شکل می گیرد. این نوع صندوقها خود به دو دسته تقسیم می شود
 - ۱- صندوقهایی که زنان به همراه همسران یا سایر اعضای خانواده خود اعم از زن یا مرد در آن شرکت می کنند
 - ۲- صندوقهایی که فقط زنان در آن عضو هستند. این صندوقها خود به دو دسته تازه تاسیس و قدیمی تقسیم می شوند. صندوقهای قدیمی زنان که گاه دهها سال از تاسیس آن می گذرد در پیوند با مراسمهای مذهبی زنانه مثل انواع روضهها یا مولودیها قرار دارد. خانمها در این مراسمها شرکت و معمولاً در بخشهای پایانی مراسم، به امور مالی صندوق رسیدگی می کنند. رسیدگی به امور مالی بسیار ساده و متکی بر اعتماد به ویژه اعتماد به مسئول صندوق است. در این مدل از صندوقها، پول اغلب به طور نقدی دست به دست می شود و مسئول صندوق مسئول تحویل دادن و یا تحویل گرفتن آن است. آنها به بانک یا هر نهاد رسمی دیگری مراجعه نمی کنند و مشکلات احتمالی ایجاد شده را بین خود حل می کنند. مسئول صندوق به طور معمول از حاصل این زحمات بهره ای نمی برد و و بیشتر برای پاداش اخروی و انجام خیر به کار خود ادامه می دهد. این زنان از اعتماد و احترام زیادی در نزد زنان فامیل و یا همسایه برخوردارند. این گونه صندوقها گاه دهها سال به کار خود ادامه می دهند.

- صندوقهایی که در سازمانهای رسمی ای که زنان شاغل در آن فعالند شکل گرفته است. این صندوقها می تواند با نظارت مسئولین و یا در درون خود کارکنان شکل بگیرد.

• صندوق‌های قرض الحسنه ای که پیرامون مساجد، حسینیه‌ها و تکیه‌ها شکل می‌گیرد و زنان نیز در آن به عضویت پذیرفته می‌شود. مدیران این گونه صندوق‌ها معمولاً از بین مردان هستند. در این صندوق‌ها بودجه اولیه صندوق از طریق خیرین محلی یا فعالین مسجد تهیه شده و اعضا به تدریج بر آن می‌افزایند.

• صندوق‌هایی که پیرامون روابط کاری بانوان در بخش غیررسمی شکل می‌گیرد. بانوان شرکت کننده در این صندوق‌ها معمولاً روابط کاری و نیز دوستانه با هم دارند. اعتماد بین آن‌ها بالاست و معمولاً ورود و عضویت در این صندوق‌ها بسیار مشکل است. مبلغ وام‌های این صندوق‌ها از همه انواع دیگر بالاتر است. مجموعاً انواع این صندوق‌ها را می‌توان در جدول زیر جای داد:

جدول ۱: انواع صندوق‌های قرض الحسنه که زنان در آن عضویت دارند

ردیف	نوع صندوق	جنسیت اعضا
۱	صندوق‌های خانوادگی	هر دو جنس / فقط زنان
۲	صندوق‌های اداری	هر دو جنس / فقط زنان
۳	صندوق‌های وابسته به مساجد و دیگر نهادهای مذهبی	هر دو جنس
۴	صندوق‌های حمایتی زنان در بخش غیررسمی	فقط زنان

علیرضا نژاد نتیجه گرفت که پایدارترین و موفق‌ترین این صندوق‌ها متکی بر شکل‌گیری گروه‌هایی از نوع نخستین است. روابط چهره به چهره بوده و افراد به واسطه یا بی واسطه با یکدیگر مرتبط هستند و سطح بالایی از اعتماد در بین آن‌ها وجود دارد. وام‌های دریافتی در چهارمین نوع صندوق‌ها مانند نوع اول کاملاً از منابع مالی داخل اجتماع فراهم می‌شود و معمولاً اهداکنندگان بیرونی در این باره فعال نیستند. این امر سطح بالایی از اعتماد به نفس را برای زنان فراهم می‌کند. این وام‌ها همچنین فرصت ایجاد کسب و کار و استقلال اقتصادی را به طور نسبی برای آنان فراهم می‌کند. از این رو به نظر می‌رسد این نوع از صندوق‌ها که به طور خودجوش توسط زنان طراحی و اجرا شده است می‌تواند زمینه‌ی توانمندی آن‌ها را فراهم کرده و نقشی مشابه اعتبارات خرد را فراهم کند بدون آن که خطر ورود پول‌های بیرونی را در پی داشته باشد [۵].

فیوضات و مهدوی با نگارش مقاله‌ای با عنوان دولت و تشکّل‌های مردمی (با مروری بر دو تجربه تعاونی‌ها و صندوق‌های قرض الحسنه)، به نقش تعاملات تعاونی‌ها به عنوان یک فعالیت انتفاعی و صندوق‌های قرض الحسنه به عنوان یک فعالیت غیر انتفاعی با دولت پرداخته است.

ایجاد تشکّل‌های غیر دولتی برای جامعه کنونی ایران یک نیاز تاریخی است. هرچه این تشکّل‌ها در کشور جنبه‌های عینی به خود بگیرد، جامعه بیشتر به مشارکت نیروهای مردمی و حاکمیت آن نزدیک‌تر شده است. وجود تشکّل‌ها حایلی است میان دولت و جامعه و پررنگ کردن

آن به معنی حضور بیشتر مردم به ویژه جوانان و زنان در عرصه‌هاست. مداخلات دولت در تشکّل‌های دولتی موجب نحیف و ضعیف شدن آنان شده است. مهم‌ترین معضل و مشکل تعامل دولت و تشکّل‌های مردمی است.

فیوضات و مهدوی به تعریف و تقسیم بندی هریک از تشکلات موجود در ایران و نقشی که در جامعه ایفا می‌کنند پرداختند. و بیان داشتند، هرچه تشکّل‌ها در جامعه‌ای بیشتر شود، رابطه‌ی افراد فزونی می‌گیرد، آگاهی و دانش و تجربه‌ی مردم افزایش پیدا می‌کند. اگر در زمانی جامعه‌ای که متوسط درآمد سرانه آن بالاتر بود، جامعه‌ای پیش‌رفته به حساب می‌آمد، در آن‌جا کشورهای نفتی از این جهت سرآمد بودند و این نظریه اعتبار علمی خود را از دست می‌داد. اکنون با قوت می‌توان گفت، آن کشور که دارای تشکّل‌های مردمی بیشتری است، می‌تواند موفق‌تر باشد.

آن‌ها در ادامه به تعریفی از تعاونی‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه پرداختند. تعاونی اجتماع داوطلبانه افرادی است که به منظور تأمین نیازها و نیل به اهداف مشترک اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود از طریق تأسیس، اداره و نظارت دموکراتیک مؤسسه‌ای با مالکیت مشاع، با هم توافق کرده‌اند. فلسفه تعاون به همان اندازه که از نظر اجتماعی مهم است، باید از لحاظ اقتصادی هم معتبر باشد به عبارت دیگر، رشته‌ای از مقررات، قوانین و اصول اخلاقی بر رفتار اقتصادی اعضا نظارت کنند. بزرگ‌ترین مزیت و مهم‌ترین ارزش انسانی نهضت تعاونی، عمل خاص آن است، در گشودن ابواب منبع و انرژی برای تحوّل و توسعه آینده میلیون‌ها نفر از مردم روی زمین که از لحاظ اقتصادی، اعمال و وظایف آن‌ها غیر مولد است. نهضت تعاونی با سازمان دادن این افراد در واحدهای تعاونی، موقعیت اجتماعی و سپس اقتصادی آن‌ها را بهبود خواهد بخشید، و از طریق تحوّل بطنی، انبوه مردم غیر مولد به تدریج در سلسله عظیم تولید حلقه‌ای مؤثر خواهند شد.

فیوضات و مهدوی نتیجه گرفتند که تشکّل‌ها یک ابزار و اهرم فرهنگی است. وجود دو تجربه تعاونی‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه در انتخاب مسیر درست راه‌گشا است. مداخله‌های مکرر در طی دهه‌های مختلف نه تنها گره از کار تعاونی‌ها نگشوده است، بلکه ناتوانی و نارسایی در آنان را تداوم بخشیده است. اما صندوق‌های قرض‌الحسنه و انجمن‌های خیریه بدون بوروکراسی طولانی و ناکارآمد در جهت رضایت و رفاه مردم گام برداشته است.

اکنون زمان عمل است. راه پیش رویما دشوار است با عدم امکان تداوم اقتصاد نفتی و رانتی هر روز حضور و مشارکت واقعی مردم حس می‌شود. دولت کارآمد دولت ناظر و ارشادی است نه مداخله‌گر. در سطح جهانی نیز توجه به مشارکت مردم و توان‌مندسازی آنان مورد توجه قرار گرفته است.

در سال ۲۰۰۶ اتفاق جالب و تقریباً عجیبی در اهدای جایزه صلح نوبل صورت گرفت. «محمد یونس» که هیچ سابقه سیاسی نداشت جایزه‌ای گرفت که قبلاً به فعالین سیاسی و حقوق بشر داده می‌شد. وی مؤسس بانک گرامین بود. بانکی که به بانک فقرا مشهور شده است. وی در سال ۱۹۸۳ این بانک را تأسیس کرد و تا سال ۲۰۰۴، به ۸۳ میلیون نفر وام اعطاء کرد که ۸۹ درصد آن زنان روستایی بودند. کوچک بودن وام، هدف‌گیری فقرا و جایگزینی وثیقه این تسهیلات را از برنامه‌ی عادی بانک‌ها متمایز می‌کرد. تجربه‌ی ناموفق و ناکامی نهادهای مالی بین‌المللی مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی در توسعه کشورهای جنوب یکی از زمینه‌های اقبال به بحث اعتبارات خرد است. استقبال از این ابتکار به حدی رسید که سازمان ملل سال ۲۰۰۵ را سال اعتبارات خرد نامید. هدف از این نام‌گذاری افزایش آگاهی‌های عمومی در مورد اعتبارات خرد، خدمات مالی خرد برای فقرا و ارتقاء مشارکت مبتکرانه میان دولت‌ها، کمک‌کنندگان، سازمان‌های بین‌المللی، سازمان‌های غیردولتی، بخش خصوصی، دانشگاه‌ها و مشتریان و دریافت‌کنندگان خدمات مالی خرد است. ما با سابقه‌ای که در تشکیل قرض‌الحسنه‌ها داریم می‌توانیم صندوق‌های قرض‌الحسنه را در این جهت سوق دهیم و تجربه‌ای را با تجربه‌ای بومی پیوند دهیم [۱۶].

۳-۲- سپرده‌های قرض‌الحسنه:

اثنی عشری و بابایی به تحقیقی تحت عنوان برآورد تابع تقاضای پول در سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌های ایران پرداختند. این مقاله با استفاده از یک تابع تقاضای پول میزان وابستگی سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌ها به انتظارات تورمی مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به نقش کلیدی فعالیت بانک‌ها در ایجاد نشاط اقتصادی یک کشور، سپرده‌های قرض‌الحسنه به عنوان یکی از عوامل اصلی تشکیل دهنده سپرده‌های بانکی می‌توانند نقش مهمی در رشد اقتصادی یک جامعه داشته باشد. با توجه به این که اقتصاد ایران مدت طولانی است که با بیماری تورم مواجه شده است، مسلماً عامل تورم آثار متعددی بر سایر متغیرها و شاخص‌های اقتصادی خواهد داشت. یکی از متغیرهایی که به شدت تحت تاثیر نرخ تورم قرار می‌گیرد، شاخص‌های پولی اقتصاد است که میزان سپرده‌گذاری مردم در بانک‌های کشور نیز از موضوع مستثنی نیست. در این تحقیق با استفاده از یک تابع تقاضای پول میزان وابستگی سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌ها به انتظارات تورمی بررسی شده است. نتایج این تحقیق می‌تواند با توجه به نرخ‌های تورم پیش‌بینی شده به سیاست‌گذاران بانکی کشور برای پیش‌بینی شده به سیاست‌گذاران بانکی کشور برای پیش‌بینی میزان سپرده‌گذاری مردم در حساب‌های قرض‌الحسنه بانک‌ها کمک فراوانی نماید. متغیرهای پژوهش، متغیرهای شاخص قیمت خرده‌فروشی (CPI) و حجم پس‌انداز قرض‌الحسنه در بانک‌ها (PAS) است. این ارقام به صورت

ماهانه از فروردین ۱۳۴۰ تا اسفند ۱۳۸۶ جمع آوری شده‌اند. فرضیه‌های که در این تحقیق مورد آزمون قرار می‌گیرند عبارتند از:

۱- انتظارات تورمی در اقتصاد ایران تاثیر معناداری بر حجم سپرده‌های قرض الحسنه بانکها ندارند.

۲- تغییر حجم سپرده‌های قرض الحسنه بانکها نسبت به انتظارات تورمی در ایران برونزا نیست. روش جمع آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای بوده است و اطلاعات ماهانه به صورت داده‌های سری زمانی طی ۴۶ سال جمع آوری شده است. منبع اطلاعات مذکور، انتشارات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران است.

نتایج این تحقیق، می‌تواند برای سیاست‌گذاران بانکی کشور جهت پیش‌بینی میزان سپرده‌گذاری مردم در حساب‌های قرض الحسنه مفید باشد. این نتایج عبارتند از:

۱- تغییر حجم سپرده‌های قرض الحسنه بانکها در اقتصاد ایران طی سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۸۶ نسبت به انتظارات تورمی برونزا است.

۲- مقدار ضریب تابع تقاضای پول کاکان $0/014$ - برآورد شده است و نشان دهنده این است که با افزایش یک درصدی انتظارات تورمی در اقتصاد ایران، حجم سپرده‌های قرض الحسنه بانکها تقریباً $0/014$ درصد کاهش می‌یابد. البته این میزان تغییر، مقدار تغییر خالص در اثر تغییر نرخ تورم انتظاری را نشان می‌دهد و اثر سایر مولفه‌ها و متغیرها در این ضریب لحاظ نشده است [۱۱].

توحیدی‌نیا در پژوهشی تحت عنوان "جذب سپرده قرض الحسنه به کمک ابزار مالی - اسلامی (صکوک)" به بررسی راه‌های افزایش تامین نقدینگی بانک‌های قرض الحسنه پرداخته است. امروزه جامعه ما با شرایطی دست و پنجه نرم می‌کند که از یکسو، افراد واجد شرایط بسیاری متقاضی دریافت وام قرض الحسنه هستند و از سوی دیگر منابع کافی برای اعطای تسهیلات قرض الحسنه به این افراد وجود ندارد. با توجه به رسالت بانک به نظر ضروری می‌رسد تلاش شود این بانک بر مشکل کمبود نقدینگی خود فائق آید. در این راستا، آن‌ها در این مقاله تلاش شده است به روش تحلیل منطقی اولاً نشان داده شود که این مشکل ناشی از ساز و کار فعلی مورد استفاده در بانک قرض الحسنه در اخذ سپرده و اعطای تسهیلات قرض الحسنه باشد. ثانیاً سازو کارهای دیگری وجود دارد که مبتنی بر انتشار اوراق صکوک بوده و از طریق آن‌ها کمبود سپرده بانک قرض الحسنه را در دستور کار خود داشته و لذا مبتنی بر رد یا تایید فرضیه نمی‌باشد. در این راستا آن‌ها نشان داده‌اند که چگونه بانک قرض الحسنه به نقش آفرینی در یکی یا بیشتر از اجزاء و ارکان اساسی صکوک می‌تواند بر مشکل نقدینگی خود فائق آمده و اسباب توسعه قرض الحسنه را فراهم می‌آورد.

توحیدی‌نیا در بخشی اصلی پژوهش خود به نحوه‌ی تامین مالی توسط صکوک پرداخته‌است. یکی از سازوکارهای مورد استفاده برای تامین مالی وام‌های قرض‌الحسنه جذب سپرده است. در پژوهش مذکور تلاش گردید برخی دیگر از ساز و کارهای ممکن برای اقدام به امر قرض‌الحسنه معرفی گشته و نشتن داده شود که از طریق این ساز و کارها کمبود سپرده بانک قرض‌الحسنه می‌توان تا حدی برطرف گردد که این به توسعه اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه منجر خواهد بود. این ساز و کارها مبتنی بر ابزار تامین مالی اسلامی (صکوک) بوده و اینکه بانک قرض‌الحسنه در یکی یا بیشتر از اجزا و ارکان اساسی این ابزار نقش آفرینی نماید. برای نمونه نشان داده شد که بانک قرض‌الحسنه چطور می‌تواند در نقش متقاضی منابع مالی ظاهر گشته و با انتشار صکوک سپرده‌های قرض‌الحسنه را مورد استفاده قرار دهد یا اینکه بانک قرض‌الحسنه چطور می‌تواند در نقش سرمایه‌گذار این سپرده‌ها ظاهر گشته و با خرید صکوک اسباب توسعه قرض‌الحسنه را فراهم آورد [۱۷].

۳-۳- قرض الحسنه و نظام بانکی:

محمد بیدار در مقاله‌ای تحت عنوان بررسی کارمزد قرض‌الحسنه و شیوه‌های محاسبه آن در بانکداری اسلامی، به بررسی مشروعیت کارمزد قرض‌الحسنه و شیوه‌های محاسبه آن می‌پردازد. فرضیه‌ی مقاله این است که تعیین کارمزد به عنوان درصدی از مبلغ اسمی وام با مفهوم واقعی کارمزد سازگاری ندارد. یافته‌های تحقیق حاکی از وجود نشانه‌هایی از صوری بودن محاسبه کارمزد قرض‌الحسنه در بانک‌های کشور است. در این مقاله ضمن بیان اقوال فقهای امامیه درباره کارمزد و نقد و بررسی راهکارهای ارائه شده برای دریافت آن، سه راهکار پیشنهادی (تامین هزینه‌های قرض‌الحسنه از بیت‌المال، اختصاص بخشی از منابع قرض‌الحسنه به سرمایه‌گذاری و محاسبه‌ی کارمزد واقعی) به منظور تامین هزینه‌های تسهیلات قرض‌الحسنه بیان گردیده است. روش‌شناسی تحقیق بدین گونه است که ابتدا مفاهیم قرض‌الحسنه و کارمزد، تبیین گردیده، سپس نظر مراجع معظم تقلید در این خصوص بیان می‌گردد. از این رو، مطابقت فعالیت‌های بانکی درباره دریافت کارمزد، با نظر همه یا اکثر مراجع تقلید، محور این مقاله قرار گرفته است. وی ضمن مطرح نمودن مباحثی از جمله تعیین حداقل کارمزد، پرداخت هزینه‌های تبلیغات جوایز از محل کارمزدها، راه‌کارهای ارائه شده در این زمینه را مورد بررسی قرار داده است. براساس پژوهش صورت گرفته، درباره اصل و نفس دریافت کارمزد مشروط در قرض، دو نظر جواز و حرمت در بین مراجع تقلید وجود دارد. فرضیه مقاله این بود که شیوه فعلی محاسبه کارمزد قرض‌الحسنه، حتی با نظر موافقین اصل دریافت کارمزد هم مطابقت ندارد. این شیوه، شرایطی را که این گروه از فقها برای جواز دریافت کارمزد بیان کرده‌اند، تأمین نمی‌کند. قرآینی

مانند تبعیت کارمزد از مبلغ اسمی وام، تعیین کف کارمزد، یکسان بودن آن در شرایط مختلف اقتصادی و پرداخت تسلیغات جوایز بانکی از محل کارمزدها این ادعا را ثابت می‌کند. تاکنون چندین راهکار برای تغییر شیوه فعلی ارائه شده است که برخی از آن‌ها، مانند وکالت بانک از سوی سپرده‌گذاران، پرداخت کارمزد به شرط قرض و محاسبه کارمزد براساس تعداد اقساط، مورد نقد و بررسی قرار گرفتند. نتیجه بررسی‌های مزبور، حاکی از عدم توانایی کامل آن‌ها برای برطرف کردن مشکل شرعی شیوه فعلی است. بر این اساس، سه راهکار جدید به ترتیب اولویت برای جایگزینی شیوه فعلی پیشنهاد گردیده است که عبارتند از: تأمین مخارج قرض الحسنه‌ها از بیت‌المال، اختصاص بخشی از منابع قرض الحسنه به سرمایه‌گذاری و محاسبه کارمزد واقعی. با قطع نظر از حکم فقهی دریافت کارمزد از تسهیلات قرض الحسنه، منش مسلمانان اقتضا می‌کند که از دریافت‌کنندگان تسهیلات قرض الحسنه، کارمزدی دریافت نشود؛ زیرا عموم یا اکثر متقاضیان قرض الحسنه را نیازمندان و طبقات ضعیف و متوسط به پایین جامعه قرار می‌دهند. بر این اساس، فقهایی هم که دریافت کارمزد را به لحاظ فقهی، جایز دانسته‌اند، توصیه کرده‌اند که به لحاظ رعایت حال ضعفا، جامعه، بهتر است مخارج فعالیت‌های وام‌دهی در بانک‌ها و صندوق‌های قرض الحسنه از جاهای دیگر تأمین شود و چیزی از وام‌گیرندگان دریافت نشود [۳].

در نظام مالی اسلامی، قرض الحسنه در کنار صدقات، عقود مبادله‌ای و مشارکتی به عنوان یکی از جایگزین‌های ربا در تجهیز و تخصیص منابع معرفی شده است. در حالی که صدقات به نیازمندان حاد به وجوه، عقود به متقاضیان وجوه برای کسب سود اختصاص دارد، قرض الحسنه پاسخ‌گوی نیاز افرادی است که نه آنقدر نیازمندند که مستحق وجوه انتقالی باشند و نه آنقدر توانایی دارند که بتوانند با کسب سود، دیگران را نیز در سود خود شریک کنند. محمدجواد محقق‌نیا در مقاله‌ای تحت عنوان "بررسی جایگاه قرض الحسنه در نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران" فرضیه مقاله خود را این‌گونه بیان می‌کند که، هدف آن است که علی‌رغم جایگاه ویژه قرض الحسنه در نظام بانکی بدون ربا، عملکرد ۲۵ ساله نظام بانکی جمهوری اسلامی نتوانسته این هدف را تأمین کند. او در بخشی از پژوهش خود عملکرد نظام بانکی در سه دهه گذشته را مورد بررسی قرار می‌دهد. برای بررسی عملکرد نظام بانکی در جذب سپرده‌های جاری و پس‌انداز قرض الحسنه، به‌ویژه سپرده‌های قرض الحسنه، ابتدا به بررسی سهم سپرده‌های قرض الحسنه از کل سپرده‌های بانکی و مقایسه آن با سهم سپرده‌های دیداری، سرمایه‌گذاری و سایر سپرده‌ها، در طول سال‌های اجرای قانون بانکداری بدون ربا پرداخته‌است. محاسبه میانگین هریک از انواع سپرده‌های بانکی در طول سالیانی که از اجرای قانون بانکداری بدون ربا می‌گذرد نیز می‌تواند این مقایسه را تکمیل کند. در ادامه، به بررسی نرخ رشد سپرده‌های جاری، سرمایه‌گذاری و قرض الحسنه در کنار نرخ

رشد نقدینگی پرداخته است تا عملکرد نظام بانکی در جذب منابع مازاد مشتریان مشخص شود. همچنین نرخ تغییر سهم هریک از این سپرده‌ها در این سال‌ها را مورد بررسی قرار داده است تا مشخص شود که هریک از این سپرده‌ها، به‌ویژه قرض‌الحسنه چه وضعیتی داشته‌اند.

نتایج این تحقیق که به روش تحلیلی داده‌های بانکی انجام گرفته نشان می‌دهد که در این دوره، از طرفی، به طور متوسط تنها اندکی بیش از نیمی از منابع قرض‌الحسنه به اعطای قرض‌الحسنه اختصاص یافته است. از طرف دیگر، سهم سپرده‌ها و تسهیلات قرض‌الحسنه نیز به طور پیوسته کاهش یافته است. گرچه مصوبات دولت در سال‌های اخیر توانسته سهم تسهیلات قرض‌الحسنه را بهبود بخشد، ولی هنوز تا رسیدن به نقطه مطلوب در تجهیز و تخصیص آن فاصله داریم. حل این مشکل تنها در سایه مشارکت فعال بانک‌ها، بانک مرکزی، دولت و در نهایت مردم میسر خواهد بود. در این راستا، اقداماتی چون اختصاص تمامی منابع قرض‌الحسنه به پرداخت قرض‌الحسنه، و کاهش نرخ ذخیره قانونی سپرده‌های قرض‌الحسنه می‌تواند ضمن جلب اعتماد مردم، به احیای جایگاه قرض‌الحسنه در نظام بانکی کمک نماید. محقق‌نیا اعتقاد دارد می‌توان استدلال کرد که مشکلات موجود در تجهیز و تخصیص منابع قرض‌الحسنه را نباید به حساب ناکارآمدی قرض‌الحسنه گذاشت. این مشکل به طور عمده ناشی از عدم وجود اراده‌ی جدی برای استفاده از این ابزار در نظام بانکی است. به اعتقاد بسیاری، تلفیق انگیزه‌های معنوی با مادی‌ترین بخش فعالیت‌های اقتصادی، یعنی فعالیت‌های پولی و بانکی حتی در شرایط فعلی، نه تنها ممکن، بلکه کارآمد است. آن‌چه در این میان مهم است، خواست و تصمیم‌گیرندگان و مجریان است که جای خالی آن در بسیاری از موارد به شدت احساس می‌شود.

از نظر وی، نه تنها پرداخت کامل منابع قرض‌الحسنه به صورت قرض‌الحسنه به نیازمندان امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است، بلکه اگر ما انتظار مشارکت مردم در این فرایند خیرخواهانه را داریم، باید نظام بانکی را نیز ملزم سازیم بخشی از منابعی را که به طور رایگان در سایر سپرده‌ها تجهیز می‌کند، به صورت قرض‌الحسنه به نیازمندان واقعی که در شرایط فعلی جامعه ما کم نیستند، اختصاص دهد.

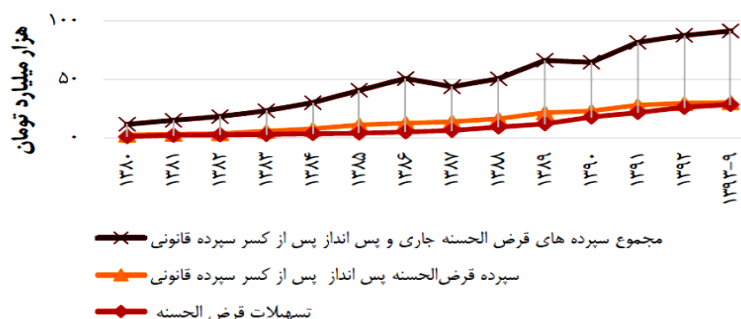
از سوی دیگر، دولت نیز باید سهم خود در این فرایند به صورت شایسته ادا کند. بدین منظور، ضروری است که نرخ ذخیره قانونی سپرده‌های پس‌انداز قرض‌الحسنه به حداقل برسد. در حال حاضر، نرخ ذخیره قانونی سپرده‌های پس‌انداز قرض‌الحسنه کمتر از سایر سپرده‌هاست، اما این کافی نیست. به نظر ما همین نرخ نیز توجیهی ندارد. کاهش نرخ ذخیره قانونی به کمترین مقدار و در حدود یک درصد، می‌تواند منابع قرض‌الحسنه را به شدت افزایش دهد و منابع عموم جامعه از این منظر را به شکل محسوسی افزایش دهد. این یک خواست کاملاً منطقی است که

اگر خواهان مشارکت بیشتر مردم در سپرده‌های قرض الحسنه برای افزایش منابع تسهیلات قرض الحسنه هستیم، باید بانکها و دولت نیز در این فرایند مشارکت جدی و مؤثر داشته باشند تا مردم با مشاهده عملکرد مثبت دولت و بانکها نسبت به افزایش سپرده‌گذاری در حساب‌های پس‌انداز قرض الحسنه تشویق شوند [۴].

مرکز مطالعات اقتصادی بسیج دانشجویی دانشگاه علم و صنعت ایران در پژوهشی مطالبی را در رابطه با ساماندهی منابع و مصارف قرض الحسنه در نظام بانکی با محوریت وام ازدواج عنوان کرده‌است. آن‌ها طی ارائه‌ی آماری از تعداد جوانان آماده‌ی ازدواج، عنوان کرده‌اند طبق آمار سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰، حدود ۳ میلیون پسر و ۱ میلیون دختر بالای ۲۸ سال که تاکنون ازدواج نکرده‌اند در کشور وجود داشته باشد. عدم تمایل جوانان برای ازدواج دلایل متفاوتی می‌تواند داشته باشد که مهم‌ترین دلیل آن مشکلات اقتصادی است که سبب به تعویق افتادن ازدواج جوانان شده است. یک پسر و یک دختر جوان، برای آغاز زندگی مشترک هر کدام به حداقل بیش از ۲۰ میلیون تومان سرمایه اولیه نیاز دارند که تامین این مبلغ، در توان خانواده‌های متوسط و همچنین خود جوانان نیست. بنابراین از مهم‌ترین مشکلات و موانع پیش روی جوانان برای ازدواج، مشکلات اقتصادی است که تهیه سرمایه اولیه برای ازدواج مهم‌ترین بخش آن را تشکیل می‌دهد. پس از بررسی آماری ازدواج جوانان و نگاهی به مشکلات و موانع ازدواج جوانان، وظایف حاکمیت در فراهم کردن شرایط ازدواج را برشمرده‌اند. در پژوهش مذکور برخی مشکلات جوانان در دریافت وام قرض الحسنه ازدواج مورد بررسی قرار گرفته‌است. همچنین با ارائه آماری وضعیت پرداخت وام‌های قرض الحسنه در بانکها مورد بررسی قرار گرفته شده‌است. شکل ۱ حجم سپرده‌ها و تسهیلات قرض الحسنه در نظام بانکی از سال ۸۰ تا ۹۳ را نشان می‌دهد.

شکل ۱ حجم سپرده‌ها و تسهیلات قرض الحسنه در نظام بانکی [۱۸]

حجم سپرده‌ها و تسهیلات قرض الحسنه در نظام بانکی

آن‌ها همچنین به عنوان یکی از بخش‌های پژوهش خود به مقوله‌ی اولویت‌بندی در پرداخت وام‌های قرض‌الحسنه پرداخته‌اند. در مورد تخصیص تسهیلات قرض‌الحسنه، بایستی اولویت‌بندی این منابع به صورت قانونی و درصد تخصیص تسهیلات به هر حوزه نیز مشخص شود؛ بانک مرکزی نیز بر تخصیص منابع طبق اولویت‌بندی انجام شده در قانون و ارائه اطلاعات شفاف نظارت کرده و بانک‌ها موظف باشند تا فقط در چارچوب مقررات به اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه بپردازند. همچنین که به دلیل اهمیت موضوع ازدواج نسبت به سایر مسائل، این مهم بایستی در اولویت نخست اعطای تسهیلات قرار گرفته و مواردی چون اعطای تسهیلات به کارمندان در اولویت‌های بعدی قرار گیرد. آن‌ها برآورد پنج ساله‌ای در مورد وام‌های قرض‌الحسنه داشته‌اند. در نتیجه تعداد وام ازدواج دریافتی در حالت حداقلی ۱ میلیون سالانه و در حالت حداکثری (به صورت برآوردی) برابر ۱ میلیون و ۶۰۰ هزار عدد خواهد بود که می‌توان این مقادیر را مبنای برنامه‌ریزی برای مقدار منابع مورد نیاز جهت وام ازدواج دانست. بررسی وضعیت منابع قرض‌الحسنه در بانک‌ها نشان می‌دهد که میزان و نحوه تخصیص این منابع، مشکلاتی از حیث قانونی و نظارتی دارد که حل آن می‌تواند سبب افزایش منابع قابل تخصیص قرض‌الحسنه و تغییر در اولویت‌بندی تخصیص این منابع شود. همچنین آن‌ها راهکارهایی را پیشنهاد دادند. از جمله: استفاده از بخشی از سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری جهت افزایش منابع قرض‌الحسنه به ویژه اعطای وام ازدواج، اولویت‌بندی تخصیص تسهیلات قرض‌الحسنه و تعیین ازدواج به عنوان اولویت اول، مشخص کردن ضوابط حاکم بر تخصیص سایر اولویت‌های تسهیلات قرض‌الحسنه مانند وام قرض‌الحسنه کارکنان، راه‌اندازی سیستم اطلاعاتی شفاف مربوط به سپرده‌ها و تسهیلات قرض‌الحسنه و ارائه گزارش از آن به صورت ماهانه و غیره [۱۸].

۳-۴- قرض‌الحسنه و اقتصاد:

مرتضی عزتی ضمن ارزیابی بازارهای مالی به تاثیر این بازارها بر بازار قرض‌الحسنه پرداخته است. در این مقاله ابتدا در زمینه تاثیر بخش مالی، دیدگاه‌های گسترده‌ای را از دانشمندان مطرح کرده است. که بخشی از این دیدگاه‌ها رابطه میان بخش مالی و بخش‌های اقتصادی دیگر را بررسی کرده‌است. دیدگاه‌های دیگری هم رابطه میان زیربخش‌های مالی با یکدیگر را بررسی کرده و در باره آن نظریه داده‌اند. مدل و آزمون‌های اولیه که مرتضی عزتی در پژوهش خود از استفاده کرده است:

✓ الگوی زیر در جایگاه الگوی تحلیلی برای برآورد اثر متغیرهای یادشده بر قرض‌الحسنه مورد استفاده قرار می‌گیرد:

$$QH=f(GDP, Fi, Rc, En, Ye, Ho) \quad (1)$$

✓ آزمون‌های تشخیصی:

محقق از آزمون تشخیص مدل (F لیمر) استفاده کرده است. که برای این کار آماره F به دست آمده، ۲۲ است که بیانگر ناهمگنی مقاطع در سطح ۹۹ درصد اطمینان و خوب بودن روش پانل دیتا برای برآورد مدل است.

✓ آزمون ریشه واحد و آزمون هم‌انباشتگی (هم‌جمعی):

آزمون هم‌انباشتگی کاو بر پایه انگل و گرانجر به کار برده می‌شود. و آماره به دست آمده برای این آزمون ۲/۲۴۵ است که فرضیه نبودن رابطه هم‌جمعی میان متغیرها رد می‌شود.

✓ آزمون هاسمن:

آماره این آزمون برابر ۱۲/۴۱ به دست آمده است. بر این پایه آزمون، فرضیه به‌کارگیری مدل با اثر تصادفی پذیرفته نمی‌شود و باید مدل با اثر به کار برده شود.

در این مقاله کوشش شده است تا اثر بازارهای مالی و انفاق در جایگاه جانشین یا مکمل، اثر درآمد، سن و نهادها و سرمایه دینی در جایگاه جانشین عوامل پشتیبان و اثر بازار مسکن در جایگاه مانع کردار خدایسندانه بر روی اندازه بازار قرض الحسنه در کشور ارزیابی شود.

اصلی‌ترین نتیجه مقاله آن است که بازارهای مالی همچنان که برای دیگر بخش‌های اقتصاد تسهیل‌کننده هستند و موجب گسترش آن می‌شوند. انفاق جانشین قرض الحسنه نیست، درآمد، سن و نهادها و سرمایه‌های دینی اثر مثبت بر گسترش قرض الحسنه دارند و افزایش قیمت مسکن، فعالیت‌های قرض الحسنه را کاهش می‌دهند [۱۹].

همواره اقتصاددانان از نظر اهداف سیاست‌های کلان اقتصادی بر اشتغال کامل، ثبات قیمت‌ها، توزیع درآمد و رشد پایدار اقتصادی تاکید دارند. از این میان توزیع درآمد در جایگاه یکی از هدف‌های مهم سیاست کلان مورد توجه بوده است. ابونوری و قاسمی تازه‌آبادی مقاله‌ای با عنوان "ارزیابی اثر ارزش افزوده قرض الحسنه بر توزیع درآمد (با استفاده از داده‌های پانل بین استانی)". نگارش کرده‌اند. در این پژوهش کوشیده شده تا به نقش و اهمیت تسهیلات قرض الحسنه بر توزیع درآمد از داده‌های پانلی (ترکیبی) بین استانی استفاده شود. برای تشخیص نوع مدل، آزمون F لیمر اجرا شده است. از این میان ارزش افزوده قرض الحسنه در استان تهران با دیگر استان‌ها تفاوت فراوانی دارد، از دو مدل برای برآورد استفاده شده است. برآورد نخست شامل استان تهران و برآورد دیگر بدون استان تهران.

ابونوری و قاسمی تازه آبادی در این پژوهش اثر ارزش افزوده قرض الحسنه بر توزیع درآمد در ایران به تفکیک ۲۷ استان برآورد کرده‌اند. بر پایه نتیجه‌های به دست آمده از شواهد موجود، قرض الحسنه، با فرض ثابت ماندن دیگر عامل‌ها، باعث کاهش نابرابری اقتصادی در اکثر استان‌های کشور شده است. افزایش عملکرد قرض الحسنه در ۱۹ استان بر نابرابری اثر کاهشی داشته است. که

در ۱۵ استان از نظر آماری معنادار است. در برابر ۸ استان اثر افزایشی دارد که این اثر فقط در استان‌های اصفهان، زنجان، گلستان، گیلان، و مرکزی معنادار است. بررسی علل اثر افزایشی در استان‌های پیش گفته نیازمند تحقیق‌های مستقل است [۲۰].

ابراهیمی و باغستانی به انجام تحقیقی با عنوان "مقایسه بانک تجاری و نهاد قرض‌الحسنه در حوزه تأمین مالی خرد" پرداختند. در این مقاله پس از معرفی تأمین مالی خرد در بانک تجاری به چالش‌های آن پرداخته و سپس در قالب نهادهای قرض‌الحسنه به بحث تأمین مالی خرد پرداخته شده است. در نهایت نیز نتیجه‌گیری که از انجام این پژوهش کسب کرده‌اند به این صورت است که در این مقاله ضمن معرفی تأمین مالی خرد در چارچوب بانک‌های تجاری و نهاد قرض‌الحسنه تلاش شد تا مقایسه‌ای بین تأمین مالی خرد در این دو قالب انجام شود. علی‌رغم اینکه نهادهای مستقل در حوزه تأمین مالی خرد در دنیا به خوبی عمل کرده‌اند می‌توانند الگویی برای اجرای این طرح در سایر ساختارهای بانکی باشند. تأمین مالی خرد در بانک‌های تجاری با برخی چالش‌ها مواجه است، اما از آنجایی که ساختار و اهداف بانک یا صندوق‌های قرض‌الحسنه تا حدود زیادی با ساختار و اهداف نهادهای تأمین مالی خرد یکسان است در کشور ما شاید بهترین روش برای اجرای تأمین مالی خرد توجه به صندوق‌های قرض‌الحسنه و گسترش و توسعه آن در قالب بانک‌های قرض‌الحسنه باشد [۲۱].

نظام تأمین مالی اسلامی، به‌عنوان یکی از ابعاد نظامی جامع‌تر به نام اقتصاد اسلامی، نسبت به تأمین اهداف موردنظر اسلام در حوزه اقتصاد دارای وظیفه بوده و نمی‌تواند نسبت به این اهداف بی‌تفاوت و یا کم توجه باشد. از این رو می‌توان ادعا کرد که تلاش در جهت رفع فقر و تقویت عدل و احسان در جامعه از جمله اهداف اصلی نظام مالی اسلام است. بنا بر این لازم است بانکداری و تأمین مالی اسلامی به اهداف اجتماعی مانند رفع فقر و توانمندسازی گروه‌های پایین درآمدی توجه ویژه‌ای داشته باشند. میسمی و همکاران در مقاله‌ای تحت عنوان "وقف به مثابه منبع تأمین مالی خرد اسلامی: درس‌هایی برای باز طراحی نظام قرض‌الحسنه در کشور" در این تحقیق با توجه به محدودیت‌های موجود، تنها به بررسی یکی از این نهادها، یعنی وقف، پرداخته و مسائل مرتبط با آن را به طور مختصر مورد بحث قرار داده است. در واقع ابتدا الگوی استفاده از نهاد وقف در تأمین مالی خرد اسلامی را ارائه کرده و پس از آن به ارزیابی مزیت‌های مورد انتظار از این الگو پرداخته است.

این تحقیق الگوی استفاده از نهاد اسلامی وقف در مؤسسات تأمین مالی خرد اسلامی را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است. در واقع ضمن بررسی انواع گوناگون منابع وقفی که می‌توانند به‌عنوان منبع درآمدی برای مؤسسه تأمین مالی خرد مطرح باشند

(وقف اموال منقول و غیر منقول، وقف سهام، وقف پول و انتشار اوراق وقف)، مزیت‌های اقتصادی که در صورت استفاده از نهاد وقف در تأمین مالی خرد اسلامی در حوزه تجهیز منابع و همچنین استفاده از عقود اسلامی (مشارکتی، مبادله‌ای و قرض الحسنه) در حوزه تخصیص منابع، ایجاد می‌شود را مورد بحث قرار داده است، یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد نهاد وقف در اقتصاد اسلامی این ظرفیت فقهی-اقتصادی را دارد که به‌عنوان منبع درآمدی برای مؤسسه تأمین مالی خرد در نظر گرفته شود. همچنین الگوی ارائه شده در این تحقیق می‌تواند درس‌های مناسبی برای بانک‌ها و مؤسسات قرض الحسنه در کشور به همراه داشته باشد.

میسمی و همکاران نتیجه دیگری که از انجام این پژوهش کسب کرده‌اند را به صورت یک توصیه سیاسی مطرح می‌کنند. توصیه سیاستی این تحقیق که براساس تحلیل نظری انجام شده، آن است که نهادهای فعال در حوزه وقف در کشور (سازمان اوقاف و امور خیریه، با همکاری سازمان اقتصاد اسلامی که وظیفه مدیریت نظام قرض الحسنه در کشور را برعهده دارد و همچنین بانک مرکزی) در جهت اصلاح نظام وقف در کشور و تشکیل صندوق‌های تأمین مالی خرد وقفی تلاش کنند. علاوه بر این می‌توان نظام قرض الحسنه را به نحوی باز طراحی کرد که صندوق‌های قرض الحسنه به مؤسسات تأمین مالی خرد اسلامی تبدیل شده و علاوه بر وام‌های مصرفی به ارائه وام‌های خرد تولیدی به صورت گروهی نیز اقدام کنند. در این زمینه پیشنهاد شده است ابتدا الگوی اجرایی، قانونی و آیین‌نامه‌های تشکیل مؤسسات تأمین مالی خرد وقفی و یا تبدیل مؤسسات قرض الحسنه به مؤسسات تأمین مالی خرد ارائه شود، سپس از آن و با انجام اقدامات فرهنگی توسط رسانه‌های گروهی و همچنین در نظر گرفتن مشوق‌های مالیاتی و غیره، زمینه‌های لازم برای تبدیل اختیاری مؤسسات قرض الحسنه فعلی به مؤسسات تأمین مالی خرد وقفی فراهم شود. ضرورتی وجود ندارد که صندوق‌های قرض الحسنه که تازه به مؤسسات تأمین مالی خرد تبدیل می‌شوند، بخش عمده‌ای از منابع خود را به وام‌های تولیدی اختصاص دهند؛ بلکه در کوتاه مدت می‌توانند تنها بخش کوچکی از منابع را به وام‌های تولیدی اختصاص دهند و اگر این تجربه موفق بود به تدریج این نسبت را افزایش دهند.

مجید حبیبیان نقیبی به انجام پژوهشی تحت عنوان "قرض الحسنه و راهبرد تأمین نیازهای اساسی" پرداختند. در این مقاله به تشریح نیازهای اساسی و رابطه آن با توزیع مناسب درآمد و معرفی راهبرد تأمین نیازهای اساسی، مبانی نظری، ویژگی‌ها، شاخص‌ها، پیش نیازها و سیاست‌های لازم برای آن پرداخته است.

هدف اصلی برای راهبرد نیازهای اساسی، تأمین نیازهای ضروری مردم یک کشور در محدوده زمانی معین (معمولاً یک نسل) است. در مورد چگونگی تعیین این نیازها، در این مقاله از طرح

قرض الحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی که توسط مؤلف برای معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی انجام شده، استفاده شایانی شده است. نتیجه‌ای که از انجام این پژوهش توسط حبیبیان نقیعی حاصل شده است، قرض الحسنه با راهبردهای پولی، اقتصاد باز، صنعتی شدن و انقلاب سبز که رشد اقتصادی را موتور اصلی توسعه قلمداد می‌کنند و سایر شاخص‌ها را فدای آن می‌کنند، نمی‌تواند سازگار باشد. راهبردهای سوسیالیستی نیز علاوه بر اتکا به رشد اقتصادی، به دلیل به رسمیت نشناختن مالکیت خصوصی، با قرض الحسنه ناسازگار است. بنابراین باید سازگاری آن را با راهبردهای توزیع مجدد مورد کنکاش قرار داد. بررسی متون اسلامی بیان‌کننده آن است که رکن اصلی عرضه و تقاضای قرض الحسنه، نیاز است و راهبرد تأمین نیازهای اساسی هم نیاز محور است؛ از این رو می‌توان گفت که بین آن‌ها سازگاری قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. علاوه بر نیاز محوری، توزیع مناسب درآمدها، افزایش کارایی طبقات کم درآمد، ایجاد انگیزه کار و تلاش، تأمین نیازهای تولیدی و خدماتی محدود، مشارکت مردمی و عدم انتفاع را می‌توان از فاکتورهای سازگاری نهاد قرض الحسنه و راهبرد تأمین نیازهای اساسی دانست [۲۲].

۳-۵- بانک‌های قرض الحسنه:

یکی از نوآوری‌های مهم در حوزه بانکداری اسلامی در ایران، تاسیس بانک‌های قرض الحسنه است، که از سال ۱۳۸۶ با تاسیس بانک قرض الحسنه مهر (با مالکیت دولتی) آغاز و با تاسیس بانک قرض الحسنه رسالت (با مالکیت خصوصی) در سال ۱۳۹۱ تداوم یافت. با توجه به گذشت چندین سال از فعالیت آن‌ها در نظام پولی کشور، بررسی عملکرد آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد و می‌تواند به اصلاح بسترهای حقوقی فعالیت این بانک‌ها کمک شایانی کند. براین اساس روحانی و علیزاده قره‌باغ مقاله‌ای را با عنوان "جایگاه بانک‌های قرض الحسنه در نظام پولی ایران، بسترهای قانونی و تحلیل عملکرد مالی" نگارش کرده‌اند. بر این اساس در پژوهش خود، در ابتدا ابعاد قانونی و مبانی شرعی و ابعاد نهادی قرض الحسنه در ایران و مقررات حاکم بر بانک‌های قرض الحسنه را مورد بررسی قرار داده‌اند، و مقایسه ضوابط حقوقی و مقررات حاکم بر این بانک‌ها با سایر نهادهای فعال در بازار پول مورد بررسی قرار گرفته است. ضمن مرور مختصری بر فرآیند تاسیس دو بانک قرض الحسنه کنونی، عملکرد آن‌ها از نظر مهم‌ترین شاخص‌ها و نسبت‌های مالی با تعدادی از بانک‌های تجاری و تخصصی دولتی و خصوصی مقایسه شده است. همچنین مقررات حاکم بر بانک‌های قرض الحسنه در سه بخش ضوابط تاسیس، شیوه فعالیت و شیوه نظارت، بررسی شده است. دو بانک قرض الحسنه کنونی با تعدادی از بانک‌های تجاری و تخصصی دولتی و خصوصی مقایسه شده است. روحانی و علیزاده، قره‌باغ با انجام این مقایسه به این نتیجه دست یافتند که بانک‌های قرض الحسنه به رغم تنگناهای قانونی موجود، مناسب‌ترین عملکرد را در مورد واسطه‌گری

وجوه در نظام بانکی، و حداقل انحراف را در شاخص‌هایی مانند مطالبات غیرجاری و نسبت وام به سپرده‌ها داشته‌اند. بر این اساس حمایت قانونی از توسعه فعالیت این بانک‌ها به منظور ساماندهی و افزایش کارایی بازار پول در کشور، ضروری است [۱]

پیروز فر به انجام تحقیقی با عنوان "تاسیس بانک قرض الحسنه: بازخوانی گفته‌ها و نوشته‌ها" پرداخته است. در این مقاله اشاره‌ای به سابقه سپرده‌های قرض الحسنه و تاریخچه نحوه تاسیس بانک‌های قرض الحسنه شده است. همچنین در رابطه با قراردادهای که در بانک‌های قرض الحسنه می‌توان بست توضیح داده است که برخی از آن‌ها بیان شده است.

بانک صرفاً در قالب عقد قرض الحسنه (پس‌انداز - جاری) به انجام عملیات مبادرت می‌نماید. افتتاح حساب قرض الحسنه ویژه طبق شرایط و ضوابط قرض الحسنه ویژه مصوب هفتصد و نهمین جلسه مورخ ۱۳۶۹/۶/۳ شورای پول و اعتبار - افتتاح حساب قرض الحسنه سکه طلا، در این حساب تسهیلات و بازپرداخت آن به صورت سکه طلا خواهد بود و تودیع سپرده‌های قانونی نزد بانک مرکزی در خصوص این سپرده‌ها الزامی نیست، افتتاح حساب قرض الحسنه ارزی (با مجوز بانک مرکزی)، ارایه تسهیلات قرض الحسنه ارزی و بازپرداخت آن صرفاً به صورت ارزی امکانپذیر است.

۱- افتتاح هر نوع حساب سپرده دیگر توسط بانک ممنوع است.

۲- به سپرده‌های بانک هیچگونه سودی تعلق نمی‌گیرد.

۳- بانک صرفاً در قالب عقد قرض الحسنه به انجام عملیات بانکی مبادرت می‌نماید و منابع بانک تنها به اعطای وام قرض الحسنه تخصیص داده می‌شود. این تسهیلات برای رفع نیازهای ضروری مانند ایجاد اشتغال، هزینه‌های ازدواج، تهیه جهیزیه، درمان بیماری، تعمیرات مسکن، کمک‌هزینه تحصیلی و کمک برای ایجاد مسکن در روستاها اعطا خواهد شد.

بازخوانی وقایع و اتفاقات و گفته‌ها و نوشته‌ها و اظهارنظرهای مختلف درباره یک اندیشه جدید، یعنی تاسیس بانک قرض الحسنه که تقریباً از اوایل سال گذشته عنوان و ابراز شده است، خالی از فایده نیست.

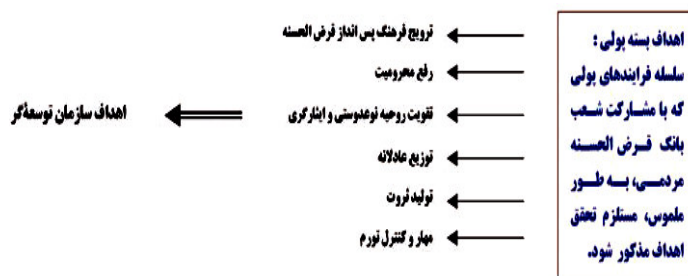
پیروز فر با مروری بر امواج خبرها و نظرهای پرنوسان و بی‌انسجام در این زمینه این پرسش‌ها را مطرح می‌کند: در حالی که تمام بانک‌های کشور، اعم از دولتی و غیردولتی، براساس قانون عملیات بانکی بدون ربا، سپرده‌های قرض الحسنه مشتمل بر پس‌انداز و جاری را دارند، چه ضرورتی داشته تشکیلات جدیدی به وجود بیاید؟ یک دفعه گفته می‌شود که سپرده‌های قرض الحسنه را فقط این بانک جدید قبول کند و از این محل وام برای رفع نیازهای ضروری

نیازمندان بپردازد و دفعه دیگر گفته می‌شود که نه، منظور این نیست که سایر بانک‌ها از قبول سپرده‌های قرض‌الحسنه منع گردند و چنین تصویری از ابتدا هم وجود نداشته است [۱].

شهیری (رئیس هیئت مدیره قرض‌الحسنه حضرت ولی‌عصر) در مقاله‌ای با عنوان بانک قرض‌الحسنه بهترین بانکدار اسلامی، مطالعه خود را به دو سطح تقسیم می‌کند. در سطح اول، مناسبات و قواعد پولی و محورهای اصلی آسیب‌شناسی آن را، به طور کلی ارزیابی نموده است. در سطح دوم، این مسئله درارتباط با امکان سنجی اجرای بسته‌های توسعه‌ای مورد بررسی قرار داده است. از دیدگاه نویسندگان بسته‌های توسعه‌ای براساس متدولوژی منتج از مدل توسعه تعالی بخش درصدد استقرار روابط جدیدی از عمل انسانی تا عمل سازمانی است و از لوازم اساسی این تغییر عملی توجه به بسته‌های پولی است که ضمن رفع موانع موجود در حوزه ساختار و قواعد پولی تقویت‌کننده بسته‌های توسعه‌ای است. همچنین او به شرح این دو سطح و تشریح رویکرد اصلی این طرح پرداخته است.

او اهداف طرح خود را، استخراج سازوکار پولی و امکان‌سنجی عملیاتی آن براساس یک همکاری سه‌جانبه میان بانک قرض‌الحسنه مردم نهاد، صندوق‌های قرض‌الحسنه مستقر در حوزه جغرافیایی و بانک مرکزی می‌داند که منجر به امکان‌سنجی کمی و عملیاتی آن با توجه به شرایط و قوانین موجود به عنوان فاز مقدماتی طرح تحول پولی، به نحوی که مفاد ذیل در قالب اجرای بسته پولی محقق شود می‌گردد.

شکل ۲ مدل پیشنهادی شهیری را نشان می‌دهد [۲۳].

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر برخی از مبانی قرض‌الحسنه با استفاده از منابع معتبر بیان گذشت. همچنین مفاهیم و تعاریف مورد نیاز جهت ارائه مقاله در بخش دوم به صورت مفصل بیان شد. هدف از این مطالعه کمک به تدوین نقشه راه مطالعات قرض‌الحسنه در آینده می‌باشد. از دید نویسندگان به طور کلی مطالعات صورت گرفته در زمینه قرض‌الحسنه را در ۵ دسته می‌توان جای داد.

۱- صندوق‌های قرض‌الحسنه ۲- سپرده‌های قرض‌الحسنه ۳- قرض‌الحسنه و نظام بانکی

۴- قرض الحسنه و اقتصاد

۵- بانک‌های قرض الحسنه

پس از مطالعه‌ی عمده‌ی مقالات موجود در زمینه‌ی قرض الحسنه آن‌ها را به تفکیک موضوع در این ۵ دسته جای داده و خلاصه‌ای از اقدامات و نتایج صورت گرفته را در پژوهش حاضر عنوان نمودیم.

نگاهی که به صندوق‌های قرض الحسنه شده بود عمدتاً معطوف به شرح ماقوع، آن چه بود که در جامعه در این صندوق‌ها می‌گذرد. و نامگذاری این مقوله به عنوان جایگزینی برای نظام خرد اقتصادی بود. در بحث سپرده‌های قرض الحسنه نگاهی نسبتاً کمی به مقوله‌ی کارمزد در وام‌های قرض الحسنه شده بود. در بخش سوم برخی تاثیرات سطحی قرض الحسنه بر کلیت نظام بانکی کشور مورد توجه قرار گرفته بود. همچنین در بخش چهارم تاثیرات قرض الحسنه بر اقتصاد جامعه مورد پژوهش واقع شده است. در بخش پنجم چند پژوهش در رابطه با بانک‌های قرض الحسنه مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به مطالعات صورت گرفته و نظر به اینکه قرض الحسنه یکی از ابواب برجسته‌ی فقه اقتصادی است، به نسبت مطالعات بسیار محدودی در این زمینه صورت پذیرفته است. یکی از نکاتی که به شدت به چشم می‌خورد آن است که، اکثر پژوهشگرانی که در این زمینه از خود اثر به جای گذاشته بوده‌اند فاقد تخصص فقهی کافی در این زمینه بودند و به ناچار از اطلاعات فقهی رایج کپی برداری نموده بودند. قرض الحسنه یکی از وصایای اهل بیت طاهرین و قرآن کریم است و آن گونه که در کلام این بزرگان آمده است جهت تفسیر کلام ایشان باید به کلام خودشان رجوع کرد و لزوم تدبر ویژه در کلام قرآن و اهل بیت ضروری به نظر می‌رسد. این در حالیست که در پژوهش‌های انجام گرفته عمدتاً مطالب عنوان شده برگرفته از کلام دیگران یا منتج از افکار و نظریات نویسندگان بوده است. سالیان متمادی اسم قرض الحسنه در نظام بانکداری اسلامی ایران شنیده می‌شود و در مصوبات این ساختار، به چشم می‌خورد. این که چرا این ساختار گنجایش اجرای صحیح مسئله قرض الحسنه را ندارد چه از نظر ضعف قوانین، چه از نظر ضعف در اجرا و اطلاع رسانی و...، متأسفانه کم‌تر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است یا اصلاً به آن توجهی نداشته‌اند. یکی از نقاط ضعف بسیار برجسته که در پژوهش‌های قرض الحسنه مشاهده می‌شود. نگاه معیشتی به مسئله قرض الحسنه است. و این در حالیست که در نظریه‌ی جامعه‌ی اسلامی (تمدن اسلامی) و با توجه به کلام اهل بیت (علیه السلام) قرض الحسنه می‌تواند محرک اقتصاد جامعه باشد و با پشتیبانی نظام بانکی اسلامی می‌تواند مولد کار و سرمایه باشد. لازم به ذکر است که از دیگر نقاط ضعف و کاستی در مطالعات قرض الحسنه نگاه کمی، اندک به مقوله‌ی قرض الحسنه است. این در حالی است که به نظر ما عالی‌ترین راه برای توسعه‌ی قرض الحسنه در فرهنگ علمی اقتصادی کشور وجود نگاه کمی در این مقوله است. یکی از مسائلی که به نسبت در

پژوهش‌های صورت گرفته به چشم می‌خورد، توجه به مقوله‌ی فرهنگ‌ی قرض‌الحسنه بود. ولی متأسفانه این توجه عمدتاً معطوف آثار اجرایی قرض‌الحسنه است. حال آن‌که توجه به زیرساخت‌های فرهنگی مورد نیاز جهت توسعه‌ی فرهنگ قرض‌الحسنه ضروری‌تر می‌نماید. به عنوان نمونه یکی از مسائلی که موجب می‌گردد خیرین به جای ساخت ساختمان‌های متعدد به قرض‌الحسنه و راه‌اندازی کسب و کار، آن هم در شرایط بحرانی اقتصاد کشور روی آورند، اعتماد سازی آن‌ها به این قضیه است که پولی که آن‌ها به عنوان قرض‌الحسنه در بانک به امانت می‌گذارند صرف مسائل تولید کار قرض‌الحسنه گردد و از بازپسگیری آن مطمئن باشند. حال آن‌که علل این عدم اعتماد بین بانک و خیرین می‌بایست مورد بررسی قرار گیرد. براساس مطالعات صورت گرفته لزوم توجه به ساختارسازی قرض‌الحسنه و رفع نقایص ساختار کنونی قرض‌الحسنه به چشم می‌خورد. به عنوان مثال تاکنون مطالعه‌ای صورت نگرفته است که: آیا ایجاد یک بانک قرض‌الحسنه به نظام کلی قرض‌الحسنه آسیب می‌رساند یا خیر؟ و یا به مسئله مبادلات قرض‌الحسنه بین بانکی توجهی نشده است. به طور واضح‌تر، یعنی این‌که، حال که ما دو بانک قرض‌الحسنه در نظام بانکی ایجاد کردیم. و به نحوی سایر بانک‌ها وظیفه‌ای به لحاظ قرض‌الحسنه بر دوش خود احساس نمی‌کنند آیا می‌توان در رقابت با این بانک‌ها که عمدتاً در حال مشارکت و سرمایه‌گذاری هستند، یک بانک قرض‌الحسنه به حیات خود ادامه دهد. و یا به این مسئله پرداخته نشده است که برخی بانک‌های تجاری می‌توانند با اعطای تسهیلات و بستن قراردادهای مشارکت با بانک‌های قرض‌الحسنه، به آن‌ها کمک کنند.

منابع

- ۱- پیروز فر، اکبر، "تاسیس بانک قرض الحسنه: بازخوانی گفته‌ها و نوشته‌ها"، مجله بانک و اقتصاد، خرداد ۱۳۸۷، شماره ۹۲.
- ۲- موسسه قرض الحسنه دانشجویان ایران، "قرض الحسنه در فقه اسلامی و نظام بانکی"، <http://www.isfa.ir>، دسترسی در ۴ بهمن ۱۳۹۴
- ۳- بیدار، محمد، "بررسی کارمزد قرض الحسنه و شیوه‌های محاسبه آن در بانکداری اسلامی"، مجله معرفت اقتصاد اسلامی، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، سال چهارم - شماره ۷ از صفحه ۹۷ تا ۱۱۴.
- ۴- محقق نیا، محمد جواد، "بررسی جایگاه قرض الحسنه در نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران"، مجله معرفت اقتصاد اسلامی، پاییز و زمستان ۱۳۸۸ - شماره ۱ از صفحه ۱۴۱ تا ۱۶۲.
- ۵- علی رضا نژاد، سهیلا، "گونه شناسی صندوق‌های قرض الحسنه و توانمندی زنان: مدل سنتی اعتبارات خرد در ایران" مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، بهار ۱۳۹۲، سال پنجم - شماره ۲ از صفحه ۱۰ تا ۹۱.
- ۶- موسویان، سید عباس، "سخن نخست: بانک مرکزی و صندوق‌های قرض الحسنه" مجله اقتصاد اسلامی، تابستان ۱۳۸۲ - شماره ۱۰ از صفحه ۵ تا ۸.
- ۷- صندوق‌های قرض الحسنه در ایران، سازمان اقتصاد اسلامی ایران، ۱۳۶۴، ص ۹.
- ۸- علی اصغر هادوی نیا: اوراق قرض الحسنه، فصلنامه تخصصی اقتصاد اسلامی، شماره ۴، زمستان، ۱۳۸۰.
- ۹- مبانی فقهی قرض الحسنه، <http://www.bankdata.ir>، دسترسی در ۴ بهمن ۱۳۹۴.
- ۱۰- قضاوی، حسین و همکاران، "ساختار صندوق‌های قرض الحسنه در ایران و الگوی مبتنی بر اتحادیه‌های اعتباری" مجله اقتصادی، سال یازدهم، مهر و آبان ۱۳۹۰ - شماره ۷ و ۸ از صفحه ۷ تا ۳۴.
- ۱۱- اثنی عشری، ابوالقاسم؛ بابایی سمیرمی، محمد رضا، "برآورد تابع تقاضای پول در سپرده‌های قرض الحسنه بانک‌های ایران" مجله پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، پاییز ۱۳۸۸ - شماره ۵۱ از ۱۰ تا ۹۳.
- ۱۲- سید علی روحانی، رضا علیزاده قره باغ، "جایگاه بانک‌های قرض الحسنه در نظام پولی ایران، بسترهای قانونی و تحلیل عملکرد مالی"، ۱۳۹۳، مجموعه مقالات بیست و ششمین همایش بانکداری اسلامی.

- ۱۳- عسگری، علی؛ کمیجانی، اکبر، "تشکیلات و عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه و جایگاه آن‌ها در سیستم پولی و بانکی کشور" مجله تحقیقات اقتصادی، پاییز و زمستان ۱۳۷۰ - شماره ۴۴ از صفحه ۱ تا ۳۵.
- ۱۴- معاونت پژوهش‌های اقتصادی، "بانک‌های قرض‌الحسنه در ایران، ابعاد قانونی، روند شکل‌گیری و ارزیابی عملکرد" دفتر مطالعات اقتصادی، اسفند ۱۳۹۳.
- ۱۵- میسمی، حسین وهمکاران، "وقف به مثابه منبع تأمین مالی خرد اسلامی درس‌هایی برای بازطراحی نظام قرض‌الحسنه در کشور"، مجله تازه‌های اقتصاد، زمستان ۱۳۸۹ - شماره ۱۳۰ از صفحه ۷۸ تا ۸۶.
- ۱۶- مهدوی، مهدی؛ فیوضات، ابراهیم، "دولت و تشکل‌های مردمی (با مروری بر دو تجربه تعاونی‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه" مجله علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی مشهد، پاییز و زمستان ۱۳۸۵ - شماره ۸، از صفحه ۸۳ تا ۱۰۴.
- ۱۷- ابوالقاسم توحیدی نیا، "جذب سپرده قرض‌الحسنه به کمک ابزار مالی - اسلامی (صکوک)" تحقیقات مالی - اسلامی، سال اول، شماره‌ی دوم، بهار و تابستان ۱۳۹۱، ص ۱۴۳-۱۶۰.
- ۱۸- مرکز مطالعات اقتصادی بسیج دانشجویی دانشگاه علم و صنعت ایران، "ساماندهی منابع و مصارف قرض‌الحسنه در نظام بانکی با محوریت وام ازدواج" مرکز مطالعات اقتصادی، اسفند ۱۳۹۳.
- ۱۹- عزتی، مرتضی، "ارزیابی اثر بازارهای مالی بر بازار قرض‌الحسنه در ایران"، مجله جستارهای اقتصادی، پاییز و زمستان ۱۳۹۳ - شماره ۲۲ از ۱۵۵ تا ۱۸، علمی - پژوهش (ISC).
- ۲۰- ابونوری، اسماعیل؛ قاسمی تازه آبادی، افسانه، "ارزیابی اثر ارزش افزوده قرض‌الحسنه بر توزیع درآمد (با استفاده از داده‌های پانل بین استانی)" مجله اقتصاد اسلامی، زمستان ۱۳۸۶، شماره ۲۸ از ۱۳۹ تا ۱۶۴، (علمی-پژوهشی).
- ۲۱- ابراهیمی، سجاد؛ باغستانی، مسعود، "مقایسه بانک تجاری و نهاد قرض‌الحسنه در حوزه تأمین مالی خرد"، مجله اقتصادی، سال یازدهم؛ بهمن ۱۳۹۰، شماره ۱۱ از صفحه ۷۳ تا ۸۸.
- ۲۲- حبیبیان نقیعی، مجید، "قرض‌الحسنه و راهبرد تأمین نیازهای اساسی"، مجله پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، پاییز ۱۳۸۴، شماره ۳۵ از صفحه ۵ تا ۳۶.
- ۲۳- علی اکبر شهیری طبرستانی "بانک قرض‌الحسنه بهترین بانکدار اسلامی" مجله بانکداری اسلامی، بازار سرمایه، مرداد ۹۱، شماره ۲۹.

